

מסע"י

כתב עת תלמידי המחלקה
לספרות עם ישראל

גליון מס'

1

פברואר 2008

שבט תשס"ח

עורך: יוסי בן שבת

עיצוב לוגו מסע"י וכריכה: מוקי הפקות, בית טפר, תל גיבורים 5 ת"א 68105

© כל זכויות היוצרים שייכות לכותבים וליוצרים, תשס"ח - 2008

אוניברסיטת בר אילן

הפקולטה למדעי היהדות

המחלקה לספרות עם ישראל

לקבלת פרטים ניתן לפנות למחלקה: 03-5318235

או לדוא"ל: deptli@mail.co.il

תוכן העיניינים

יוצרים ויצירות

מסע"י בראשית הדרך - דבר העורך	6
בפתחו של מסע - דבר ראש המחלקה לספרות עם ישראל	7
דבר ראש הסדנה לכתיבה יוצרת	8
מגזרת נייר: 'שלום' / ד"ר ענת אדרת	8
שירה:	36-9
לילות נדרי / שפרה ריפקין	9
כל הימים / אודי וילנר	10
השיר על הילדה / גיטל סימקוביץ	11
דרכן של ציפורים / גיטל סימקוביץ	8
נשכח / גיטל סימקוביץ	12
פרא / גיטל סימקוביץ	14
סבתא / גיטל סימקוביץ	15
קורות הזמן / גיטל סימקוביץ	16
ציפור אחת / גיטל סימקוביץ	16
קריעה / גיטל סימקוביץ	17
געגועים / רבקה מורגנשטרן	18
החיל שלי למעלה / רבקה מורגנשטרן	19
לתוך עיני / רבקה מורגנשטרן	19
ספור של דמעה / רבקה מורגנשטרן	20
אלף שנות אור / אהובה רויטל	21
חרש / אהובה רויטל	21
כוחה של מלה / דבורה קיציס	22

22	 ידים / דבורה קיציס
23	 עושה שלום / דבורה קיציס
23	 ימים נגרשים מעלי / דבורה קיציס
24	 בהשראת 'מראות שתיה' / דבורה קיציס
24	 מלכות חדשה / דבורה קיציס
25	 סתיו 97 / מירי אלעזר
26	 תמונת הילדות שלי / מירי אלעזר
26	 מעבר לאפק / מירי אלעזר
27	 התערטלות / מירי אלעזר
27	 השם שלך / מירי אלעזר
28	 חסדיו של בקר / מירי אלעזר
29	 חדרי / מירי אלעזר
30	 אני ופרחי הרקפת בבית הכרם / אפרים עדוארדו ליפשיץ
31	 אויף אַ באַרג אַ הויכן – על הר נשא / קדיה
28	 שם על הר נשא - ציור / יורם לילך
32	 אמנות על פי צו / ד"ר חלי אברהם-איתן
33	 ומלאי את הארץ / ד"ר חלי אברהם-איתן
34	 מעלית אל הים / ד"ר חלי אברהם-איתן
35	 שריטות של אור / ד"ר חלי אברהם-איתן
36	 איש דומה / המשורר מירון ח. איזקסון
52-37	 מאמרים:
37	 יום קרעת ים להמוני - שני פיוטי קריעת ים סוף של יהודי צפון"א / פרופ' אפרים חזן
40	 פיוט על סדר הטעמים לר' עמרם עמאר / רות כהן-ביתן
45	 אוחיל אל רם עליליה – פיוט בשבח האר"י הקדוש לר' יעקב בן שבת / יוסי בן שבת

כתב עת תלמידי המחלקה לספרות עם ישראל

הפקולטה למדעי היהדות

אוניברסיטת בר אילן

הזמנה למסע"י 2

תלמידי המחלקה לספרות עם ישראל מזמינים אתכם סטודנטים ומרצים המעוניינים לפרסם שירה וסיפורת פרי עטכם, מאמרים קצרים ומחקרים (עד 1200 מילים) בנושאי ספרות ואמנות, ביקורת, פרשנות ותרגום, בכתב העת מסע"י מס' 2, ליצירה ולביקורת של תלמידי המחלקה לספרות עם ישראל, לשלוח אל:

דוא"ל: מסע"י deptli@mail.biu.ac.il

יוסי בן שבת yossi_bs10@walla.co.il

מועד אחרון להגשה: כ"ו ניסן תשס"ח (01 מאי 01).

'מהמסעות של פעם עדיין כוח לכתוב את השירים של עכשיו'

(רמי סערי)

בברכת יצירה פורה

דבר העורך

מסע"י בראשית הדרך

מייסדה של אוניברסיטת בר אילן ונשיאה הראשון, הפרופ' פנחס חורגין ז"ל, כתב: 'ערכה האמיתי של כל יצירה איננו במידת עושרה היא, אלא במידת יכולתה לחשוף את אוצרות נפשך אתה. לא משלה היא מבקשת לתת לך, אלא משלך. הלא זהו ייעודה של כל יצירת אמת: לגלות לאדם את עושרו הוא וללמדו כיצד להפיק ממנו את האושר'. לדעתו של פרופ' חורגין, העושר הספרותי הוא הוא האושר האמיתי. לאושר זה מכוון מסע"י, כתב עת תלמידי המחלקה לספרות עם ישראל, המבקש לשמש במה לשירה, סיפורת, מחקר וביקורת ספרותיים פרי עטם של כלל הסטודנטים באוניברסיטה, ואי"ה הנחלתם לרבים.

בעולמנו הדיגיטלי האפשרות לפרסם כמעט כל דבר בכל עת וזמן באינטרנט, היא (כמעט) בלתי מוגבלת. נכון, רוב היוצרים המתחילים עדיין מעדיפים לשלוח את כתבי היד בתחילה להוצאות הספרים, שם מתרחשת הפעילות העיקרית, אך למרות זאת אנו עדים ליציאתם לאור של יותר ויותר כתבי עת ספרותיים, שכל תכליתם פרסום טקסטים ספרותיים מקוריים, ובמודע או שלא במודע מביאים להתפתחות הספרות העברית, טיפוח דורות חדשים של יוצרים, קוראים ועורכים. מעל דפי כתבי העת הללו מתחלפים טעמים, אופנות, נושאים, דרכי כתיבה. ככל שמפת כתבי העת הספרותיים תהיה רבה, מגוונת ופלורליסטית, כך תתפתח יותר הספרות העברית, ויגדלו דורות של כותבים וקוראים בעלי השקפות וטעמים ספרותיים מגוונים.

כדי שכתב עת יהיה אפקטיבי, רצוי שיתפרסם באופן סדיר. ההיסטוריה רצופה כתבי עת ספרותיים שקמו והתפוגגו כעבור גיליון או שניים, על כן כדי להוציא בהתמדה את כתב עת מסע"י, על העוסקים במלאכה זו (המערכת והכותבים) למסור את נפשם עליו. פשוטו כמשמעו. ללא מסירות נפשם ודבקות מוחלטת במטרה, כתב העת לא יאריך ימים. לכן יש לקדם בברכה כל מי שמקבל על עצמו ליטול חלק בהוצאת כתב עת חדש זה, לעודדו ולחזקו.

ראש וראשון לתודה וברכה, הפרופ' אפרים חזן, ראש המחלקה לספרות עם ישראל, אשר תמך ועודד לאורך כל הדרך, חכמתו ומאור פניו מאירים את דרכי. יישר כוחו לעולם. תודותיי נתונות גם למשורר מירון איזקסון, ראש הסדנה לכתיבה יוצרת, אשר נעתר לבקשתנו לרתום את תלמידיו למסע הספרותי בכינון כתב עת זה. אחרונים חביבים עמיתי הכותבים, ללא מסירותכם ופרי עטכם, מסע"י לא היה יוצא לדרך. תודה רבה.

בברכת המשך יצירה פורה

יוסי בן שבת

דבר ראש המחלקה - פרופ' אפרים חזן

בפתחו של מסע

המחלקה לספרות עם ישראל מברכת את תלמידיה על היוזמה לייסד כתב עת שישימש במה לכתיבה יוצרת בתחומי הספרות השונים. יוזמה זו מצטרפת לשאיפה לעודד ולפתח מגמה לכתיבה יוצרת מתוך מודעות לצדדים העיוניים ולעקרונות הפואטיים של הכתיבה. התנסותם של סטודנטים לספרות בכתיבה משלהם נותנת בידיהם כלי חשוב להבנה מעמיקה ויכולת הפנמה של לימודי הספרות למסגרותיהם. על כך ראו דבריו של המשורר מירון איזקסון ראש המגמה לכתיבה יוצרת.

מחלקתנו גאה בייחודה כמחלקה לספרות עם ישראל הרואה את היצירה העברית והיהודית כמסגרת תרבותית כוללת, אשר פרקיה משלימים זה את זה. משהו מזה משתקף בגיליון הראשון של מסעי. השם מסעי נבחר לא רק בגלל ראשי התיבות של המחלקה לספרות עם ישראל, אלא גם במשמעות המיוחדת שיש למסע בהקשר האישי והתרבותי הכללי. אנו רואים בגיליון זה חלק ממעורבותה של המחלקה בעשייה הספרותית העכשווית ובבניית תרבות עברית ישראל בתוך הרצף העברי והיהודי למורשותיו.

אני רוצה להודות ליוסי בן שבת, דוקטורנט במחלקתנו, שנטל עליו את מלאכת העריכה וההבאה לדפוס, ועשה זאת בנועם ובחן האופייניים לו. תודה גם למזכירות המחלקה, מירה ורחל על עזרתן הרבה. תודה מיוחדת לכל הסטודנטים וחברי משפחת המחלקה לספרות עם ישראל שנענו ליוזמה ותרמו מפרי עטם לגיליון ראשון זה. כמו כן תודה לכל אלה שסייעו בעצה טובה, ברעיון, בהארה ובעידוד. תודה וברכה לקרן עקביהו על הסיוע במימון ההוצאה לאור. המחלקה תמשיך לתמוך ביוזמה ברוכה זו של תלמידיה ותעשה ככל אשר לאל ידה לעודד ולסייע בהמשך. בהצלחתו של כתב העת נבורך כולנו.

דבר ראש הסדנה לכתיבה יוצרת

משורר אינו מקצוע ואינו דבר הניתן לרכישה. זכיתי בנערותי להכיר את המשורר אורי צבי גרינברג ולחוש עד כמה יצירה גדולה היא עניין עמוק כמו גנטיקה. עם זאת חבויות בנפש האדם רגישויות ותחושות שראוי להביאן לידי ביטוי. חברה אשר האנשים בה נוטים להבעה עצמית בתחום האומנות, עשויה להוציא מתוכה מעשים רגישים יותר. בנוסף לכך, גם יוצר של אמת זקוק להכשרה, להתפתחות ולשיפור.

לא רק השירה, גם הסיפור הקצר וגם המאמר הדעתני ראויים להתייחסות של כבוד ולשיפור במסגרת הלימוד. טוב עושה אוניברסיטת בר-אילן, שהולכת עתה בעקבות אוניברסיטאות חשובות בארץ ובעולם, ומפתחת את המסלול של כתיבה יוצרת. דומני שמסלול זה ימשוך סטודנטים מגוונים ומוכשרים מחוגים רבים. ימים אלה, שבהם ה"אינטליגנציה הרגשית" רוכשת לה מעמד של כבוד, הם אכן הימים הנכונים לעידוד הכתיבה. אני מברך את ראש החוג שלנו פרופ' אפרים חזן, את מורי החוג ואת עורך כתב העת על פתיחותם ומחויבותם למסלול המתחדש ומתחזק.

בברכת הלב,

מירון ח. איזקסון.

מגזרת נייר - ד"ר ענת אדרת

לילות נדרי ■ שפרה ריפקין

בלילות נדרי, בערבי שבת,
כמו חזן ישיש הצועד בלאט
אל התבה,
ראיתיך שר.
רק כתרי תורה וצלצול קנים
מסבים ראשך, מאירים
פנים
ועינים סומות צודו בסך
גויל וקלף.

וקולך נשא, בין הרי אדום
מפלס לו שביל, מטהר מרום
לפרקים נצמד בצוית דקה,
ונגמע שתיקה.
ולעת ערבית, עת מנן יפרש
ימצא קולך בין ענפי הברוש
רק מגע ידו של גבאי ישיש
ימסוך לאיש.

שוב 'קדיש יתום' ומלמול הטף
מלויים דמותך, נבלמים על סף
מול מבט נוטה של אשה מרה
מן העזרה.

כָּל הַיָּמִים ■ אודי וילנר

עולמות מהפכים,	ויבואו בטרונגא, מים
מרחפת על פני מים	תחתונים
רוח אלוהים	ויהיו עורגים
	כסופים...
ויהי מבדיל,	ויזעקו על מה?
בין מים למים	ולמה נהיה נבדלים?
ויהי מבתר,	
עליונים מתחתונים	ויאנחו, ויבכו,
	ויכאבו כל הימים.
וישם עליונים לפניו,	ויתהפכו מתוקים,
מים דוכרין	ויהיו למלוחים.
וישלך תחתונים מעליו,	
מים נוקבין	וישקף ממצל, וירא
	וישמע שונעת עמקים
ויקרא ליבשה ארץ	ויצו לאמור:
ולמקוה המים	'כל מנחותיך
קרא ימים	במלח יהיו קרבים'.
וירא כי טוב	
האלוהים	

הַשִּׁיר עַל הַיְלָדָה ■ גִּיטָל סִימְקוֹבִיץ

שֶׁהָרָגִישָׁה הַכֹּל

אֶת הַתְּקֻלּוֹת הָעֲנָנִים

וְצִדוֹדִית הָאוֹר

אֶת הַתְּכַרְכְּמוֹת הַשָּׁמַיִם

וְחִלּוּדַת הַמְרֻזָּבִים

וּמִגַּע הַיְבֻלִּית

הַנִּדְרָכֶת בֵּין

מְרַצְפוֹת-הָאֶבֶן

הַשִּׁיר עַל הַיְלָדָה שֶׁהָרָגִישָׁה

הַכֹּל, אֶת

נִימְיוֹ הַמְרוֹפָטִים

שֶׁל הַלֵּב הַנִּבְזָז וְאֶת

כַּפּוֹת יְדֵיהָ הַקְרוּת

שֶׁל הַהִבְטָחָה

אֶת כְּתָמֵי הַזִּיכְרוֹן

וּבִהְרֶת הַשְּׂכָחָה

גִּיבְנַת הַמִּילִים

כִּינָמַת הַשְּׁתִּיקָה

יְלָדָה בְּכֹל

וְיָד כָּל בָּהּ

דִּרְכָן שֶׁל צַפְרִים ■ גִּיטֵל סִימְקוֹבִיץ

וְהוּא גָדֵל בְּמְאֹד מְאֹד	פֶּעַם, מִזְמָן
יָפִיָּה	נִהְגָה לְהַחֲזִיק אוֹתָהּ
הִתְגַּדֵּל וְהִתְקַדַּשׁ וְהִתְרוֹמַם	בְּכַף יָדוֹ
בְּתוֹךְ כְּפוֹ	פָּרַךְ שְׂבֹלִים גְּרָגֵר
שֶׁהִחֲזִיקָה אוֹתוֹ פֶּעַם	גְּרָגֵר
מִזְמָן	וְקָרַב אֶל פִּיָּה הַקָּטָן
בְּעֲדִינוֹת	זֶה הָיָה פֶּעַם
וְכָל שֶׁהִחֲזִיק בּוֹ	מִזְמָן
רַבָּה וּפְרָץ כִּי	
	נִהְגָה לְהַחֲזִיק אוֹתָהּ
זוֹ דִּרְכָן שֶׁל צַפְרִים	בְּכַף יָדוֹ
הָרִי	בְּעֲדִינוֹת
לְעוֹף אֶל הַרְקִיעַ	נִזְהָר בְּרַחֲשֵׁי קִיּוּמוֹ
לְחַתּוֹךְ אֶת הָאֲוִיר בְּגִדּוֹדָן	זֵהִירוֹת מוֹפְלָגָת
בֵּין גְּרָמֵי שָׁמַיִם	קָפַל עֲצָמוֹ בְּשִׁקָּט
לִכְן הַיּוֹם, שְׁלֹא כִּמוֹ פֶּעַם	בְּשִׁקָּט
מִזְמָן	בְּמַחֲסָנֵי הַהֲנוּיָה
רַק נִקְרִירוֹת צְלוּקוֹת	שְׁלֹא לְהַפְרִיעַ
שְׁמוֹרוֹת בְּכַף יָדוֹ	לִיָּפִיָּה
לֵלֵא נוֹצָה אַחַת	לְגִדּוֹל
לְרִפּוּאָה	

נִשְׁכַּח ■ גִּיטֵל סִימְקוֹבִיץ

לֹאט לֹאט

נִשְׁכַּח.

בְּמִיטוֹת הַמוֹצָעוֹת

נָנִיחַ הַפְּצִיעוֹת

בְּרִישׁוֹל מָה.

בְּסִמְטָאוֹת הַזִּיכְרוֹן יִיקוּוּ

שְׁלוֹלִיּוֹת קֶטְנוֹת

פִּירוֹת הַפִּיקוּס

יִיטִיבוּ לְהִימָעַךְ תַּחַת

רַגְלֵי הַהוֹלְכִים

אוֹר צוֹעֲנֵי שָׁל

בֵּין עֶרְבִים

יִצִּית לַחַן מוֹזָר

בְּאִישׁוּנֵינוּ הַכְּבָדִים

רָגַע לִפְנֵי שְׂתִכְכֵּבֵל

בְּחִיקָם

כְּנוֹעַ

אֶגְרוֹפִים

יִסְדִּירוּ פְּעִימוֹתֵיהֶם

לֹאט לֹאט.

נִשְׁכַּח.

רַק אֶצְטְרוּבֵל אֶחָד עֲזוּב

עַל גְּבֻעָה שֶׁל חוֹל

יִזְכִּיר לָנוּ

פָּרָא ■ גִּיטל סימקוביץ

לְרַגְלֵי חוֹפִיךְ

נִלְכָּדִים זֻנְבֵי-שְׁמִמִּיּוֹת

בְּעִזּוֹת פְּרָפּוֹרֶם

וּבְדִלֵי-סִיגְרִיּוֹת סְפוּגִים

מְסֻרְבִּים לְכַבּוֹת

אֶפִּילוֹ זְמֵי הַשֶּׁמֶשׁ הָאֵיתָנִים בְּיוֹתֵר

מִתְעַיִיפִים

בְּעוֹבְרָם מַעַל הַקָּצֶף הַבוֹעֵט

הַמְבִּיא עִימוֹ מִן הָאוֹפֶק

אֶל הַחוּל

מִגֵּעַ שְׁתֵּיתִי-שָׁמַיִם

מִי שִׁלַּח פָּרָא חוֹפֵשׁ

אֶל שְׂדוֹת הַמָּיִם

סִבְתָּא ■ גיטל סימקוביץ

הַיָּמִים מְבַהֲקִים אֶת סִבְתָּא	רַק הַדָּם עוֹדוֹ צוֹעֵק
מְלַמְּדִים אוֹתָהּ אֶת חוּקֵי הַכְּבִידָה	בְּחִית וְעֵין גְּרוֹנִיּוֹת
אֶת נוֹסְחָאוֹת הַבְּגִידָה	נִלְחָץ אֶל דְּפָנוֹת הַעוֹדָקִים
שֶׁל הַגּוֹף	מֵאָדָם נִימִים
תַּחַת מִטְפַּחַת צְבֻעוֹנִית	מִזְרִים חַיִּים מְגוֹדָמִים
מִתְכַּוְּצוֹת	אֶל גּוֹפָה הַחֵם שֶׁל
קוֹמְתָהּ הַקֵּטָנָה.	סִבְתָּא שְׁלִי.
הַבְּרָכִים מִחֲלִידִים	
עֵין שְׂמַאל מִתְעַנֶּרֶת	מִדְּפָקֶת עַל
אֲצָבָעוֹת הַרְגָלִיִּים נֶעֱקְמוֹת זֹו עַל זֹו	שְׁמִשׁוֹת שְׁקוּפּוֹת
כְּגוֹרִים מִצְטוֹפְפִים אֶל שְׁנֵתָם.	רְחֻבוֹת מִמוּטָת כְּנָפֶיהָ.
בְּחֻדְרֵי הַלֵּב שֶׁל סִבְתָּא	הַיָּמִים מְבַהֲקִים אֶת
עֵיגוּלֵי זֵיעָה מִתְרַחֲבִים	סִבְתָּא
כְּמִי בָּאֵר	הוֹפְכִים אוֹתָהּ
מִזְרִיקַת אֲבָנֵי חֶצֶץ	לְהִילָה מְסֻנָּרֶת שֶׁל אוֹר
	סָבִיב עוֹרוֹ שֶׁל הַשְּׁחוֹר
עֶשֶׂן הַסִּיגָרָה שֶׁבֵּין שְׁפִתֶיהָ	
מִשְׁחִיר וְהוֹלֵךְ	הַשְּׁחוֹר הַזֶּה.
בְּשִׁתִּיקָה כְּבִדָּה	

קורות הזמן ■ גיטל סימקוביץ

הזמן חורץ בכוח

בחופש

אלוהים

בחיק הדברים

כפוי ומתגרה

זיילך

קרום מילים בקוע

ערום נער

ציפור אחת ■ גיטל סימקוביץ

הזמן מלמד דרך

באגרוף

זרד אחר

זרד

לבנות קינים ריקים

הדוקים

בחדרים בהם

מוטלות התקוות

יריות

ונשקו לידו

קריעה ■ גיטל סימקוביץ

מטלת על צידי

ככבשה נגזזת

אני

נקרעת ממך

קוצות קוצות

עדרים של קאב

מתכנסים אל

מילים נסדקות

נגדרים

דממה מכחילה

רק נביחות הכלבים

פזמונים במרחבי השקט הלילי

העקוד

מותירות הדם נשוכים

בחלליו של

לב מזדאב

גיטל סימקוביץ – דוקטורנטית במחלקה לספרות משווה, אוניברסיטת בר אילן. שירים מפרי עטה התפרסמו בכתבי עת, כגון: 'כתם', 'נתיב' ו-'אמגו'. מאמרה בנושא 'בחירה חופשית בפילוסופיה הבודהיסטית' פורסם באתר 'הבחירה החופשית'. בתוכנית שנערכה לכבוד שבוע הספר, דיברה בגלי צה"ל על יצירותיו של הסופר הרמן הסה והקשר שלהן למוסיקה. gafrurit@gmail.com

געגועים ■ רבקה מורגנשטרן

בלעדן
השמש לא זוכת
הפרחים אינם פורחים
הצפרים אינן מציצות
הרוח חדלה מנשב
גלי הים אינם מתנפצים
עוד אל עבר החוף .

ועכשיו את שוכבת כאן
חסרת אונים
גופך נח בשלוח
כאלו אומרת
עכשיו, יש לי את כל הזמן שבעולם
בשביל עצמי .

ואתם
הסובבים אותי
תנו לי את כל מה שלא קבלתי
כל חיי.

העולם נדם
בלבי את , בכל רמ"ח איברי
נשמתך בתוך נשמתי
בלכתך ממני לקחת חלק מנשמתי.

את
רק בלכתך מאתנו
כלנו מרגישים
מה היית בשבילנו בחיך

אחות יקרה שלי
נשמת מלאך שלי
סלחי לנו.

16.2.07

הַחֵיל שְׁלִי לְמַעַלָּה ■ רבקה מורגנשטרן

לָאֵן שְׁאַלְךָ אֶתְּהָ שׁוֹכֵן בְּתוֹכִי.

בְּכָל יוֹם עִם שָׁחַר,

הַמִּבְּטָ מִפְּנֵה לְמַרוֹמִים.

שָׁפְתֵי מִמְלָלוֹת תִּפְלֶה,

שֶׁהַמְּלָאכִים יִגְנוּ עָלֶיךָ שֶׁם לְמַעַלָּה.

כָּאֵן לְמִטָּה נִכְשְׁלֵנוּ.

אֶתְּהָ חֵיל שְׁלִי אֲבַדְתָּ,

אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי עִם הַתִּפְּלָה .

לזכרו של רס"ן רועי קליין הי"ד

לְתוֹךְ עֵינֵי ■ רבקה מורגנשטרן

אֶל תִּסְתַּכֵּל עַל גּוֹפִי, שֶׁהוֹלֵךְ וּבָלָה

הַסְתַּכֵּל לְתוֹךְ עֵינֵי, מִחֲשָׁבוֹתַי הֵם

כְּשֶׁל יִלְדָּה בְּתַחֲלַת חַיֶּיהָ.

כְּנֻעָה שְׁיוֹצֵאת לְפִגְיֶשֶׁה רֵאשׁוֹנָה.

חוֹלְמַת עַל אֶהְבָּה, נוֹפִים, מְרַחְבֵי

עוֹלָם, זֶה מָה שֶׁמִּפְּעָפֵעַ בִּי .

הַסְתַּכֵּל שׁוֹב לְתוֹךְ עֵינֵי.

ספור של דמעה ■ רבקה מורגנשטרן

דמעה דמעה מאין את באה ולאן את זולגת.
מה מביא אותך לתוך עיני, מאיזה מעמקים
את עולה? הרי היית חבויה ולא זכלת
לצאת. והנה את מופיעה לפתע פתאום
ללא מעצורים. הדמעה זולגת, ואחריה עוד
דמעה, כנחשול של מי נחל. מה הספור שלך?
עצרי לשניה, ספרי, אולי אוכל לעזור לך.
הרי שנים ישבת בפנה חבויה, אף אחד לא
ראה אותך היית קפואה במעמקים.
והדמעה לא עונה לא נעצרת ממשיכה לזלג

אַלף שְׁנוֹת אוֹר ■ אהובה רויטל

אַלף שְׁנִים יַעֲבֹרוּ.

הַכֹּל יִתְכַּסֶּה אֶז בְּצֶל,

בְּרוּחַ, בְּחוֹל,

בְּשִׁטְפוֹן גָּדוֹל.

וְהַכֹּל יִתְחַלֵּף, כֵּן בֶּן-רַגַע:

אַלף שָׁמַיִם וְשַׁחֹר.

אֲנִי אֶת רֹאשִׁי אֶכַּסֶּה

בְּדַקַת דּוּמְיָה וְאַרְס,

כּוֹאֶבֶת, נִדְחַקַת לְקִיר אֶבֶן גָּדוֹל.

וְאַרְאֶה עוֹד תְּקוּפָה שְׂאֵזְלָה

כֵּן בֶּן-רַגַע,

וְתֵהִי לְרַקִּיעַ וְשֹׁאוֹל.

חֶרֶשׁ ■ אהובה רויטל

חֶרֶשׁ בְּכִיתִי אֶתְמוֹל

עַל אֲדָמָה מְשׁוּעֶת.

אֶל עֲצָמֵי הַלְכָתִי

לְבַדִּי, אֶל רוּחִי שְׁלִי.

מִיָּבֶשׁ אֲדָמָה מְשׁוּעֶת,

נִקְרַעַת, צוֹעֲקַת לֵאל

נִסְדָּקָתִי, כִּבְד חֶרֶס עֲתִיק.

נִקְרַעַתִי בֵּין תְּהוֹמוֹת פְּעוּרוֹת.

נִזְדַּעַקְתִּי חֶרֶשׁ,

בְּתַפִּילָתִי לֵאל

כוחה של מלה ■ דבורה קיציס

נדרכת בחן
נורית לשפתים
עושה שפה.
אצל בן השיח:
נלמדת בעין
נחקמת בלב
עושה תרבות.

ידיים ■ דבורה קיציס

אצבעות עצמות על עין כף ידי
לו רק יפקחו שוב אל פתולי החריצים
שנטשטשו.
ויד אחרת עוד תמשמש בהם
אם אענה, אם אתן ידי לכך.
זרוע נשפול צנאר
יתמסרו, ירגעו תחת
ידי איש לשות בשרשי שיערי
הנובל בבדידותו המגלה

עוֹשֶׂה שְׁלוֹם ■ דְּבוּרָה קִיִּצִּיס

כָּתַם עַל זָגוּגִית נוֹסַעַת
פָּצַע אֶת הַנּוֹף לְאָרְכוֹ.
וְאוֹר חֲלָבִי שֶׁל שְׂבָלִי פָּנְסִים
רַחֵף עַל גִּצֵּי מְכוֹנִית חוֹלָפֶת.

יָמִים נִגְרָשִׁים מֵעָלִי ■ דְּבוּרָה קִיִּצִּיס

כָּנַד צוֹנֵחַ בְּחוֹל חֶם
פּוֹצְעִים בְּגִרְגִּירִים
חוֹרָצִים תִּלְמִי נְחָלִים וְחוֹזְרִים אַחֲוֹר

הַלֵּב, הַשְּׁקוּעַ בְּעִמְקֵי הַיָּם
חוֹזָה בְּמִסְעָה גְּלוֹי אֶל הַחוּץ.
כְּמָה בִקֵּשׁ שִׁיתְנַפְּצוּ הַגְּלִים פְּנִימָה
אֶל תּוֹכוֹ, יַעֲרֹוהוּ.
יִנְדוּהוּ כִּיּוֹנָה אֶל הַשֶּׁבֶר
עַד יָמֵן אֶל בֵּינוֹתָם,
יִתְעַטֵּף בְּנִפְשׁוֹ,
וְיִשָּׁיב יָמִי

בְּהִשְׁרָאת 'מִרְאוֹת שְׁתִּיָּה' דבורה קיציס

כְּתָם עַל זְגוּגִית נוֹסַעַת

פָּצַע אֶת הַנּוֹף לְאָרְכוֹ.

וְאוֹר חֲלָבִי שֶׁל שְׁבָלִי פָּנְסִים

רַחֵף עַל גְּצֵי מְכוֹנִית חוֹלָפֶת

מַלְכוֹת חֲדָשָׁה דבורה קיציס

בְּטַבְעַת זוֹ דְּרִים בְּכַפִּיָּה

בְּשִׁלְמוֹת מְזֵהִיָּה

עֵתִיקָא קַדִּישָׁא

וּמַלְכוֹת חֲדָשָׁה.

יֶאֱחָזוּ בְּאֶצְבַּע מוֹרָה

יִשְׁזָרוּ בִּינָה עֲדִינָה

דבורה קיציס – סטודנטית לתואר ראשון במחלקות ספרות עם ישראל ותנ"ך, אוניברסיטת בר אילן. עורכת תוכניות ומוסיקה ב-'קול ישראל' ברשתות 'מורשת' ורשת ג'. ברשת מורשת עורכת ומגישה את תוכנית האירוח 'שירה חדשה' - בה מתארחים מוסיקאים ומשוררים העוסקים במוסיקה יהודית. dvorak100@gmail.com

סְתִיו אֶלֶף תְּשֻׁעַ-מֵּאוֹת תְּשׁוּעִים וְשִׁבְעַ

עוֹד נִשָּׂא עַל גִּבִּי

וְרַק אֲנִי אוֹחֶזֶת

אֶת יְדֵי הַנֶּעֱרָה

בֵּת הַחֲמִשׁ עֶשְׂרֵה

אֶת חֹצֵר בֵּית הוֹרֵי

כִּיסוֹ הַעֲצִים בְּעֲלֵיהֶם

וְאֵלּוֹ אֲנִי לֹא פִּרְקֹתִי

אֶת שְׁהִיָּה כְּבֵד עָלֵי

בְּאֵרוֹחוֹת הָעֶרֶב

בוֹהָה בְּעֶרְמוֹנִים הַמְּשֻׁחָרִים כְּמוֹ בְּגָדִי

שְׁהִיו קִלְפָּה שְׁלֹא פְצָחָהּ

וְעוֹדֵנִי מִמְּלֻמָּלֶת

הַסְתִּיוֹ אֵינוֹ תְּקוּפַת בֵּינִים

תמונת הילדות שלי ■ מירי אלעזר

ראשי הוא תא מטען
הנושא את תמונת ילדותי
והיא מגוללת את סיפור מצלמיה.
עם כל מבט ההולך ומתרחק ממנה
אני מבחינה בפרטים נוספים
מבעד לשערי הקצר
ואגרופי הקפוצים.
כך אני נושאת את כבד משקלה
ואיני יכולה לשנות בה דבר

מעבר לאפק ■ מירי אלעזר

את האפק סוגר רכס הרים
ואינני מוצאת טעם בכתיבת התיאור,
את מה שרואות העיניים
אותיר לנוף לכתב בשפתו
למעני,
את מה שנסתר
אכתב אני

הַתְּעַרְטוּלוֹת ■ מִירֵי אֵלֶעזֶר

כָּל פֶּסֶת בַּד שְׁאֶפֶשֶׁט
פֶּשֶׁט הִיא
וְכָל גְּלוֹי בְּגוּפִי אֵלֶיךָ
כֶּסוּי
נִפְשִׁי כְּבִדַּת הַלְשׁוֹן
מִסְתַּתְרֶת
בְּעֶרְטוּלֵי הַפְּזִיזִים
וְאַתָּה אֵינְךָ שׂוֹאֵל שְׁאֵלוֹת

הַשֵּׁם שְׁלֹךְ ■ מִירֵי אֵלֶעזֶר

הַשֵּׁם שְׁלֹךְ מִתְנַגֵּן בִּי
בְּלוֹלָאָה מִתְנַגֵּן בִּי
וְלֹא מִפְּסִיק
זוֹ מְנַגִּינָה שְׂקֵטָה – בְּלֵב
וְכִשְׁאֲנִי מְזַמְּזֶמֶת לַעֲצָמֵי אוֹתָהּ
לֹא כָּלֵם מְבִינִים
שְׁזָה הַשֵּׁם שְׁמִתְנַגֵּן בִּי
בְּלוֹלָאָה מִתְנַגֵּן בִּי
וּמִתְאַפֵּק

חֶסֶדְיוֹ שֶׁל בָּקָר ■ מִירֵי אֶלְעָזָר

אָנִי מוֹצֵאת לְעֶצְמִי

אָנִי מוֹצֵאת לְעֶצְמִי

כַּמָּה דָּקוֹת שֶׁל חֶסֶד

בְּבָקָרִים צְעִירֵי שָׁמֶשׁ

וּמִלְטָפֵי חֶם

אָנִי בּוֹהָה בְּשָׂדֵה הַיֶּרֶק, הַרְחוֹק

וּבְבִלְעָדִיּוֹת מִבְּטִי

מִיַּחֲדָת אוֹתוֹ לִי

וְרַק לִי.

אָנִי מוֹצֵאת לְעֶצְמִי רַק

כַּמָּה דָּקוֹת שֶׁל חֶסֶד

בְּהִמְתָּנָה לְרִכְבֶּת יוֹמֵי הַחֹדֶשׁ

אֲשֶׁר בְּדֶהִירָתָה אֵלַי

תִּפְחִיד אֶת הַצִּפּוֹר

הַשָּׂרָה לִי בְּרִכַּת יוֹם טוֹב.

חֲדָרִי ■ מִירִי אֶלְעָזָר

מִבְּעַד לְדֹלֶת חֲדָרִי הַחֲדָשׁ הַסְּגוּר

חַיִּים אֲנָשִׁים, בְּנֵי אָדָם

וְחֲדָרִי מוֹאָר עַל יְדֵי חֲפָצִים

שֶׁהָיוּ בְּחֲדָרִי בְּבֵית הוֹרִי

לְכָל חֲפֶץ יֵשׁ שֵׁם.

מִבְּעַד לְדֹלֶת חֲדָרִי הַחֲדָשׁ הַסְּגוּר

שְׂחִים אֲנָשִׁים, בְּנֵי אָדָם

וְחֲדָרִי מִבְּקִיעַ שֶׁקֵּט מִנְעִים

הַמִּפְרִיד בֵּין הַפֶּתוּחַ לַסְּגוּר

אני ופירחי הרקפת בבית-הכפר * אפרים עדוארדו ליפשיץ

* לאהובת נפשי, מלכת משפחתנו, מרים שילו

במרפסת

לבדנו

אהבנו בלי זדוניות

הלכן הזה

שהזכיר לי את

הילד שבי

שמת מזמן

והשאיר במקומו

מפלצת

עם שפה שסועה

הוי לבן!

כה יפית בעיני

כשבת המלכה

את

כיום ששי הזה שהכרתיך

הוי לבן!

את כמוני

לפני אהבות

תאונות

לפני שפגשתי

את העולם

אחרי חצות.

אפרים עדוארדו ליפשיץ – סטודנט לתואר ראשון במחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר אילן. אפרים הנו עולה חדש מברזיל.
ephilifchitz@gmail.com

"אויף אַ באַרג אַ הויכן" ■ קאדיע מאלאדאווסקי "על הר נשא" ■ קדיה מולודובסקי

שם על הר נשא
 שפסגתו שחקים נגעו
 זוג אילנות גדל
 ענפיו התרחבו

ובירק הענף וברום
 רנות שתי צפורים
 זו לשחר המנץ
 וזו לליל הכוכבים

בבקר זו תרנן
 לשחר כך בחתוליו
 שניה תקונו בליל
 ברכת כוכביו

ואל הקר הנשא
 את צעדי איני מאטה
 מאהבת אני בשני השירים
 של הזריחה והשקיעה.

'שם על הר נשא' ציור: יורם לילך.

אויף אַ באַרג אַ הויכן
 וואָס ביזן הימל דערגייט
 וואָקסן צוויי גרינע ביימער
 די צווייגן אויסגעשפּרייט

און אויף די גרינע צווייגן
 צוויי פֿייגל שפּילן געזאַנג
 איין פֿויגל זינגט באַגינען
 דער צווייטער אין זונפֿאַרגאַנג

באַגינען זינגט דער פֿויגל
 דער יונגער טאָג דערפֿרייט
 פֿאַרנאַכט דער צווייטער פֿויגל
 קלאָגט וואָס די זון פֿאַרגייט

און צו דעם באַרג דעם הויכן
 פֿאַרזאַם איך ניט מיין גאַנג
 פֿאַרליכט אין ביידע לידער
 פֿון באַגינען און פֿון זונפֿאַרגאַנג.

* תרגום השיר פורסם לראשונה בכתב העת הספרותי אינטרנטי: "אוקפי", ספטמבר 2003, במדור תרגום.

ענת אדרת – סימיה לאחרונה לימודי דוקטורט במחלקה לספרות עם ישראל באוניברסיטת בר אילן. עבודת הדוקטור שלה, בהדרכת פרופ' אבידב ליפסקר, עוסקת בספרות מסעות לארץ ישראל בידיש במאות י"ז-י"ח. לד"ר ענת אדרת בלוג אומנותי באתר 'תפוז' ובו מבחר מעבודותיה.
<http://blog.tapuz.co.il/anataderet> anataderet7@walla.co.il

"אִמָּנוּת לְפִי צוֹ" / חֲלֵי אֲבֵרָה־אֵיתָן

וְיָמָה לְכָאֵב-מָלָה	לְבִדּוּתִי רוּצָה פָּסֵק זָמָן
וְלִבְרִית-מִילָה	מְחַלֶּקֶת-לְשׁוֹן
הַחוֹבֶקֶת מְשׁוֹרְרֵת הַזּוּיָה	מִרְדֵּית-דָּבֵשׁ לֹא בַעֲתָהּ
אֲכֹלֹת תּוֹלָעִי-סִפֵּק	מִבְעַתַּת דְּבוּרַת-שִׁירָה
	רַפֵּת-שֶׁכֶּל
פָּסֵק-זָמָן נְחוּץ	שְׁמוּטַת-קֶנֶף.
לְלִבְדִּיּוֹת	
יּוֹצֵרֶת שִׁירָה.	זִמְזוּם שְׁבוּר שֶׁל יָמִים
פָּסֵק-דִּין מְחוּץ	אִמָּנוּת בְּדוּיָה
לֵב-מִשְׁפָּט	הַזּוּיָה מִשְׁפֵּת-לֵב
כִּי מִשְׁפָּט-לֵב	בְּמַעֲקָפֶיהָ
נִתְפָּר לְפִי צוֹ	מִנְתַּחַת בְּאֲזֵמֶל-מַלְאִים
וְנֶעְרַף	בִּידֵי שְׂכִירֵי לְשׁוֹן-חֶרֶצָבוֹת
(אוֹ נֶעְרַץ)	שׁוֹתָה אֲוִיר
עַל סֶף אֹרֶךְ.	מִנְשֵׁמַת שׁוֹרוֹת חֲצוּבוֹת מִלֵּב

פְּרִיעֵת-חֶשְׁבוֹן	
וּפְחַד חֶסֶר-הַנִּסְיוֹן	
גּוֹלְשִׁים בְּרַעְבוֹן	
פְּעָרִים	
בֵּין מוֹעֵן	וּבֵין נִמְעָן
בֵּין יוֹצֵר	וּבֵין מוֹצֵר
בֵּין מִתְגַּמֵּל	וּבֵין מִתְגַּמֵּל

ומלאי את הארץ / חלי אברהם-איתן

תְּרוּעַת-תִּינוּק

מְגוּפִי

צְמִיחַתָּה שְׁקָטָה כְּחֻמְנִית הַשָּׂדֶה

זוֹהֶרֶת פְּנִימָה

אֲנִי מִתְבּוֹנֵנֶת בְּשִׁמוּנָה-עֲשָׂרָה

שְׁנוּתִיָּה

זִיו שְׁמַיִם בִּירֶק עֵינֶיָּה

מְחוֹלָלֶת לְאוֹר הַזֶּרְקוֹרִים

מִסְתַּלְסֶלֶת בְּלַחַן

וּמְשֹׁהוּ בִי

פּוֹרֵחַ בְּמְרוֹמֵי הָרוּחַ

מִרְטִיט

כְּעֵלָה בּוֹגְנוּלִיָּאָה

אוֹמְרִים: דְּמוּתָה כְּדְמוּתֵי

אֲנִי יוֹדֵעַת:

קוֹ שֶׁל אוֹר נִמְשָׁךְ בֵּינֵינוּ

כְּמוֹ מַעוֹלָם לֹא נִתַּק

טְבוּרָה מִטְבוּרִי.

8.2.03

מעלית אל הים ■ חלי אברהם-איתן

מִים לְבָנִים	סְמוּךְ לְגֹוֹ
עַל מְכַשׁוֹל גְּלִים בְּנוֹי	מַעֲלִית אֶל הַיָּם
בְּקֶצֶה זְרִימָה	וְגֶשֶׁר נִבְנָה אֶל חֲצַר הַגְּלִים
הוֹדְפִים אֶת מַחְסוֹם הַשָּׁנִים	עֲתָה קְשִׁישִׁים יוֹכְלוּ לַעֲלוֹת
מַחְלִיקִים קַמְטִי-חוּף	בְּקִלּוֹת
כְּשֶׁעַר שֶׁחָלַק וְנִצָּבַע זָהָב.	לְהִתְהַלֵּךְ שׁוֹב
קִיסְרִית צְלִילֵי הַמְּזָרְח	עַל קוֹ הַמַּיִם.
מִסְתַּלְסָּלֶת כָּיִם עַל הַמַּרְקָע.	
מִבִּיטִים בַּחֲלוֹן	
כָּחַל הַמַּיִם דָּבַק בְּכַחַל רָקִיעַ	
כְּמִיָּה בְּאֹוִיר מְחֻשָּׁלֶת	
חֲשׂוֹקִים שֶׁל אֶהָבָה	
גְּאוֹת הַמַּיִם בְּמִצּוֹק	
סוֹדָקֶת פְּתָחִים	
וְזִרְיֹמֶת מַיִם בְּבִטְנוֹ	* מִתּוֹךְ סִפְרֵי "מַעֲלִית אֶל הַיָּם", הוֹצֵאת עֵתוֹן 2005, 77.

שְׁרִיטוֹת שֶׁל אוֹר ■ חֲלִי אֲבֵרָה-אֵיטָן

מִפְּצֵל אוֹתָם בְּסֶכִין שֶׁל אוֹר.

מֵאֲדָם מִתְחַכֵּךְ בְּנֶגֶה-יָרֵחַ

זוֹרֵעַ נְגוּהוֹת כְּתָמִים.

עֵינֵי מְשׁוּטְטוֹת בְּשֶׁבִיל הַחֶלֶב

לְמִצָּא שֶׁקֶט

לְמִבּוֹךְ הַמִּתְפַּתֵּל בִּי

וּמִפְּצֵל אוֹתִי לְחֻלְקִיקִים.

*

הַתּוֹבָנָה מוֹפִיעָה בְּהֶבְזֵק

אוֹרָה נִמְשָׁךְ

לְעַד

חֲלִי אֲבֵרָה-אֵיטָן - סִימָה בִּהְצִיִּינוֹת לִימּוּדֵי תוֹאֵר שְׁנֵי בִּמְחֻלָּה לְסִפְרוֹת עִם-יִשְׂרָאֵל שֶׁל אוֹנִיבֶרְסִיטֵת בֵּר-אֵילָן וּבִעֲלַת תּוֹאֵר דּוֹקטוֹר לְפִלוֹסוֹפִיָּה מִטַּעַם אוֹנִיבֶרְסִיטֵת בֵּר אֵילָן. עֲבוּדַת הַדּוֹקטוֹר שְׁלֵה, בַּהֲדַרְכַּת פְּרוֹפ' הַלֵּל בְּרִזֵּל וּד"ר ש. צִימְרֵמָן, עוֹסֶקֶת בְּרִיאָלִי וְהַמְטָאפִּיִּסִּי בְּשִׁירַת כָּפַל הַנוֹפִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֶפְרַת וְאִיתְמֵר יַעוֹז-קֶסֶט. ד"ר אֲבֵרָה - אֵיטָן עוֹסֶקֶת בְּתַחֲוִמֵי הַחִינוּךְ וְהַהוֹרָאָה וּבִמְחַקֵּר הַסִּפְרוֹת הָעִבְרִית. שִׁירָה וּמִסּוֹתִיָּה עַל שִׁירָה מִתְפַּרְסְמִים בְּכַתְבֵּי הָעֵת הַסִּפְרוֹתִיִּים הַשּׁוֹנִים. נִבְחָרָה לְמִשׁוֹרֶרֶת אוֹרַחַת בְּמִסְגֶּרֶת 'מִפְּעַל סוֹפֵר-אוֹרַח' שֶׁל מִשְׁרַד הַחִינוּךְ. סִפְרִיָּה: בּוֹקֵר יֵרוֹק; שִׁירִים; קֶרֶן עֵין כְּחוֹלָה; נוֹפֵי הַבֵּית; מַעֲלִית אֶל הַיָּם; כָּאֵב הַשּׁוֹרְשִׁים הַכְּפוּלִים: עֵיוֹן וּמַחְקֵר, רָאוּ אוֹר בְּמַהֲלָךְ הָעֵשׂוֹר הָאַחֲרוֹן. chelly.eitan@gmail.com

אִישׁ דּוֹמָה ■ מִירוֹן ח. אִיזְקֶסוֹן

ראשון בא מולי הדומה,
כְּשֶׁהוֹפִיעַ, הַנַּחֲתִי שָׁגַם הָאִישׁ עֲצָמוֹ יָגִיעַ,
אֲנָשִׁים שׁוֹלְחִים לְפָנֵיהֶם בְּרִיצָה
לא רוחות ולא סְכָרִים
כִּי אִם פָּנִים דּוֹמִים,
לִכְךָ יִגְדְּלוּ בֶן אֶצֶן
אוֹ שֶׁכֶן שָׁגְלוּ בוֹ דְּמִיוֹן,
וּכְשִׁיפְסִיקוּ לְהִרְאֹת דּוֹמִים יִפְרְדּוּ,
כְּמוֹ חֲבִילָה עַל יָדִית שֶׁהִנִּיחָה אֶהוֹבָה מִסְתַּלְקֶת
וְהַדְּבָרִים בְּתוֹכָהּ לְעוֹלָם מוֹעֲטִים מֵאֵלָה שֶׁהָיוּ.

מר מירון ח. איזקסון – ראש הסדנה לכתבה יוצרת באוניברסיטת בר אילן. למד משפטים ופילוסופיה יהודית באוניברסיטאות ירושלים ותל אביב. משמש יו"ר המדור לספרות במועצה לתרבות ולאומנות. ספר שיריו האחרון שראה אור (בהוצאת הקיבוץ המאוחד), 'מבחר ושירים חדשים' הכולל גם מסה של פרופ' דן מירון על שירתו.

יום קרעת ים להמוני על שני פיוטי קריעת ים סוף של יהודי צפון אפריקה

פרופ' אפרים חזן

קיימת תחושה בשנים האחרונות כי הפיוט זוכה להכרה כאחד מיסודות התרבות היהודית והזהות הישראלית. מוזיקאים רבים ומובילים מבצעים פיוטים עתיקים, והפיוט הנה כבר הופך לאזרח קבוע בצריכת התרבות בישראל. תופעה זו לא צמחה מעצמה, אלא נתמכת על ידי כמה מסגרות המיועדות את עצמן לכך, הנתמכות כולן בידי 'קרן אביחי'.

המסגרת הראשונה לכך היא אתר האינטרנט 'הזמנה לפיוט', הזוכה לכמאה אלף 'כניסות' בחודש, ומציע לנכנס מאות פיוטים על פי מסורות קהילות ישראל באשר הן. כל פיוט זוכה לכמה וכמה ביצועים על פי לחניו ומסורותיו, לביאור קצר או מקיף יותר, לפרטים על מחבר הפיוט וכן למאמרים שונים בשאלות היסוד של הפיוט והיצירה הפייטנית.

מסגרת אחרת היא זו הקרויה 'קהילות שרות פיוט'. כשתים עשרה קבוצות ברחבי הארץ נפגשו בכל שבוע ללמוד ולשיר פיוטים יחדיו. קבוצות אלו כוללות את כל גווי הקשת הישראלית וכולם שרים ולומדים פיוטים ומגלים עולם קסום המדבר אל לבם.

המסגרת השלישית מופעלת בידי 'בית הלל' באוניברסיטה העברית ועניינה כפול: להנחיל את הפיוט לסטודנטים, ולקרב אמנים ויוצרים לעולם הפיוט. אלו עוברים מעין 'השתלמות' בעולם הפיוט ושומעים הרצאות מפי פייטנים וחוקרים, מה שמכניס אותם לעולם מופלא זה. למסגרות אלה יש להוסיף יוזמות שונות בהקשרים שונים ובעיקר את התזמורת האנדלוסית, שאף זכתה בפרס ישראל על מפעל חיים.

תחום ביזארי?

במאמר שכתבה בתי הבכורה, בשמת, בשם 'תחיית הפיוט' בכתב העת 'דעות' (שבט תשס"ו), היא פתחה את דבריה כך:

אבי הוא חוקר פיוטים. במשך שנים היינו צוחקים עליו שפרט לשלושה אנשים וחצי אף אחד לא קורא את הספרים שלו. היינו מקניטים אותו ואומרים לו שכל חבריו באקדמיה מוזמנים לכל מיני תכניות מתראיינים בכל מיני מקומות, והוא לעומתם בחר לו תחום ביזארי שאיש אינו מתעניין בו, חוץ מאלה שחייבו אותם. אפילו אנחנו מעולם לא קראנו אלא את ההקדשה שבעמודים הראשונים של ספריו....היום אבא שלי הפך ל'טרנד'.

לא שיערה הכותבת שאין זה 'טרנד' פתאומי, וכי קדמו לו שלושים שנה של מחקר אקדמי ושל הבאת דבר הפיוט בהשתלמויות מורים ובהתכנסויות קהילתיות. בתשל"ו יצאה לאור מהדורת השירים האקדמית הראשונה לפייטן מצפון אפריקה, 'שירי פרג'י שוואט', שראתה אור בהוצאת מכון בן צבי, מאז זכינו להוציא לאור שתי מהדורות, וכן אנתולוגיה מקיפה, לפייטנים מרכזיים מצפון אפריקה.

חשובה לא פחות הייתה הצטרפותם של חברי החוקרים לחקר השירה העברית בצפון אפריקה, הצטרפות שהוסיפה להתבוססות ענף חשוב בחקר השירה והפיוט. השירה העברית בצפון אפריקה היא בת לשירה העברית בספרד, ועל כן ראוי שהמחקר, העיון והביצוע המוסיקלי יעסקו בהן במקביל. בצד מסורת שירת ספרד, מעלה השירה העברית בצפון אפריקה לא מעט חידושים משלה הן בתכנים, הן בצורות והן בפואטיקה, ועל כן היא ראויה ליחס ראוי ומשמעותי. דוגמה מיוחדת לחידוש בתבנית השיר, נציג משירתו של רבי פרג'י שוואט: תבנית שיר בן מחרוזת אחת בלבד. מחרוזת זו היא בת חמישה טורים בדרך כלל, שלושת הטורים הראשונים חרוזים בחריזה אחת, מעין טורי ענף מדומים, ועוד שני טורים חרוזים בחריזה שונה, מעין טורי אזור מדומים. תבנית זו היא חידוש מעניין, באשר ההיקף המצומצם מחייב את המשורר לבטא את עצמו בצורה מרוכזת ותמציתית, הן מבחינת התוכן והן מבחינת דרכי העיצוב, הכוללים 'פואנטה' או שיא לקראת סיום השיר, כגון בשיר 'פלא ידך אל הודעת', המובא בזה:

פְּלֵא יֶדְךָ, אֵל, הוֹדְעָתְךָ / יוֹם קִרְעָתְךָ יָם לְהַמוֹנִי
רָעִים עָז גָּלְיוֹ רִגְמָתְךָ, / זֶה, עֲבֶרְתְּ בּוֹ אֲמוֹנִי
גַּם פְּלֵאִים שָׁם הוֹסַפְתָּ / בְּהִשְׁבֵּךְ יָם עַל מוֹנִי
יֶדְךָ בֶּן תוֹסִיף, וְעַתָּה / יִגְדֵּל נָא כֹחַ אֲדֹנִי!

לפנינו 'רשות' קצרה לקדיש של שביעי של פסח, המסתיימת בשיבוץ כלשונו מתוך ספר מדבר (יד, יז). שיבוץ זה מחבר את הפיוט לייעודו, שהוא הקדיש, הנוצר מתוך ההקשר המילולי: 'יגדל' - 'יתגדל'. אולם הקשרו של השיבוץ מביא אל השיר הן את סיפור יציאת מצרים תוך הדגשת כוחו של הקב"ה, והן את הצורך בהצלה וגאולה ללא תנאים, בטענה שכל עיכוב יש בו משום פגיעה, כביכול, בכוח ה'. השיר הקצר מעלה את תיאור קריעת ים סוף והנסים הנלווים אליו ברצף פעלים: הודעת, קרעת, רגמת, עברת, הוספת. סדרת פעלים זו בזמן עבר, מנוצלת לבקשה לעתיד בפועל 'תוסיף'; החזרה 'הוספת' ו'תוסיף' ממחישה היטב את כוונת השיר לבטא את בקשת הגאולה על רקע קריעת ים סוף ויציאת מצרים. זהו אפוא עיקר כוחו של השיר החד-סטרופי, הכולל דרכי עיצוב נוספים כדרך השירים האחרים.

הקדיש הופך להמנון

שיר מיניאטורי נוסף לרבי פרג'י שוואט, רשות לקדיש של שביעי של פסח אף הוא, הוא השיר 'פעלות אל מה נוראות'. פיוט זה קנה לו מקום של כבוד במסורותיהן של קהילות ישראל, והוא משמש עד היום כרשות לקדיש במנהגי התפילה של יהודי לוב, תוניסיה ואלג'יריה. שיר זה מושר כמעין הקדמה לקדיש הראשון של תפילת ערבית בהזדמנויות חגיגיות (מוצאי שבת, ראש חודש, יום טוב, חול המועד וכיו"ב):

פְּעֻלֹת אֵל מַה נּוֹרְאוֹת / וְעֶצְמַת יְדוֹ מַה רַבָּה
כִּם עַל שְׂבַח וְהוֹדָאוֹת / וְנִעְלָה עַל כָּל מְרַבָּה
גָּאָה גָּאָה עַל נְבֻרָאוֹת / יוֹם שֶׁת הַיָּם לְחֻרְבָּה
יִתְגַּדֵּל עוֹשֶׂה נִפְלְאוֹת / וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמִיהַ רַבָּא

אף פיוט זה מצטיין בריכוז האמירה וברמזים עדינים להקשר הכולל של קריעת ים סוף וגדולת ה' העולה ממנו בשירת הים: 'ידו', 'רם', 'גאה גאה'. למעשה, העניין עצמו נאמר במפורש רק בצלע השנייה של הטור השלישי, וסביב צלע זו באים תיאור גדולת ה' ועצמתו, ומהם אל הטור האחרון המעביר את המתפלל אל הקדיש. בכך הופך הקדיש להמנון ושבח 'לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו'.
הנה כי כן, אותיות האקרוסטיכון 'פרג'י מציגות פייטן מצפון אפריקה, שם לא מוכר, ושירה רחבת יריעה, שעתה היא פרושה לפני המשכיל העברי הן במסגרות המחקר והלימוד והן במסגרות התרבות והזמר. שירה זו, כך ראינו, הולכת בעקבות השירה הספרדית, אך גם יודעת היטב לעצב את חידושיה בתוכן ובצורה.

* המאמר פורסם בעיתון מקור ראשון, ער"ש שירה, יא שבט, תשס"ח.

פרופ' אפרים חזן הוא פרופ' לספרות עברית ולשון עברית באוניברסיטת בר אילן. משמש ראש המחלקה לספרות עם ישראל באוניברסיטת בר אילן וחוקר שירה ופיוט בעל שם עולמי למעלה משלושים שנה. פרופ' אפרים חזן כתב ספרים ומאמרים רבים בנושא שירה ופיוט, כגון: שירי פרג'י שוואט; פיוטי רבי משה בוג'נאח איש טריפולי; תורת השיר בפיוט הספרדי; השירה העברית בצפון אפריקה; תהילה לדוד, ועוד. פרופ' אפרים חזן ופרופ' בנימין בר תקוה, ראש הקתדרה לחקר הפיוט ע"ש ח"מ להמן, עורכים את כתב העת 'מסורת הפיוט'.

פיוט 'על סדר הטעמים' לר' עמרם עמאר

רות ביתן-כהן

ר' עמרם בר יעקב עמאר נולד באלג'יר במחצית השנייה של המאה ה-18 ונפטר בליוורנו, כנראה בשנת התקצ"ה (1835). היה תלמידו של ר' נהוראי אזוביב (מחבר 'חכמת מסכן') ושימש כרב, מורה-צדק ופייטן. היה חתנו של המוקאדם (=ראש העדה) אהרון הכהן סלמון (יריבו של ר' יעקב בן-נאים)³. ר' עמרם עמאר לא זכה להתמנות לדיין בעירו, כנראה בשל תמיכתו במחנה משפחת דוראן המסוכסכת עם מחנה משפחת הנגיד נפתלי בוג'נאח, ומשום כך עזב את אלג'יר למאלטה (תקע"ד, 1814) ומשם עבר לליוורנו והתמנה לאחד מרבני העיר (תק"פ, 1820)⁴. מתוקף תפקידיו כמורה-צדק ודיין, כתב ר' עמרם עמאר חידושי תורה והסכמות. עובדה זו מלמדת על מעמדו הנכבד בעיני בני הקהילה.

בנוסף, מצאנו תשובה בכתב ידו של ר' עמרם עמאר 5 וכ"י בשם 'מלצות לאיגרות' שנראה כי הועתק על ידו באלג'יר לקראת סוף המאה ה-18. בראשם של שני כתבי יד שונים מצוין כי בעליהם הוא ר' עמרם עמאר⁷. כמו כן, כתב ר' עמרם עמאר חיבור בשם 'חיי עמרם' – זהו כתב יד הכולל שו"ת, חידושי תורה וחידושי ש"ס, אולם הוא נעלם עם הזמן⁸. בסך הכול חיבר רע"ע כ-30 פיוטים. שלושה מפיטיו כתובים בתוך המחזור לימים נוראים בנוסח אלג'יר (כ"י ביהמ"ד לרבנים, ניו יורק 4802). מדובר על כתב יד שעבר בירושה במשפחת עמאר, ור' עמרם עמאר הוסיף את פיוטיו לעמודים הריקים שהיו במחזור.

המאמר מבוסס על עבודת המוסמך שנכתבה בהנחיית פרופ' אפרים חזן: "בחינות ספרותיות בפיוטי ר' עמרם בר יעקב עמאר", אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן, תשס"ז.

1 י' דודזון מזכיר את השם 'משלם' כשמו הנוסף של ר' עמרם עמאר. הוא מזכיר זאת בעקבות מה שראה בספרו של שד"ל, 'אוצר טוב' (נחלת שד"ל, לוח הפייטנים והפיוטים), ברלין תר"ם-תרמ"א, עמ' 64, אולם שם זה אינו נזכר ולו פעם אחת בכתבי היד והדפוסים המצויים בידינו.

2 ראו: מרציאנו, מלכי, עמ' 195, אך הוא אינו מפרט את המקור עליו הסתמך.

3 ראו: ויינשטיין, המשבר, עמ' ס"ב.

4 ראו: לארדו, שמות, עמ' 951.

5 ראו: כ"י וינה 118, דף 47 – מחזור לר"ה ויזה"כ מנהג ארג'יל.

6 ראו: כ"י לונדון מונטיפיורי 119, דפים 85; 79; 85: 'מליצות ממני יצאו אני עמרם עמאר ס"ט'.

7 כ"י גינצבורג 214 (שמו של רע"ע כבעלים של כ"י זה מצוין גם בדף 196 ב) וכ"י פארמה 3457 (ספר 'אוצרות חיים'): 'לי לשמי עמרם עמאר ס"ט'.

8 ראו מרציאנו, מלכי, עמ' 195, המעיד כי כ"י זה היה מצוי בידי ר' דוד בר יהודה אשכנזי (1983-), רבה של ווהראן בין השנים 1960-1960, אולם לא ידוע לאן התגלגל כ"י זה.

בין פיוטיו של ר' עמרם עמאר מצוי הפיוט 'עֵינִי וְלִבִּי כְּאֶבֶל אֶם אֶבְלוּ'. פיוט זה, העוסק בתיאור הגלות ובבקשת הגאולה, בנוי 'על סדר הטעמים'. המונח 'טעמים' מתייחס ל'טעמי המקרא' – אלו סימנים מיוחדים שמושמים מעל או מתחת למילים בתנ"ך, והם למעשה סימני הפיסוק הקדומים של העברית. בפיוט 'עֵינִי וְלִבִּי כְּאֶבֶל אֶם אֶבְלוּ' שיבץ הפייטן את שמות טעמי המקרא לאורך כל השיר ושמותיהם (זרקא, זקף קטון, תלשא וכו') מתפרשים במשמעות המילולית בהתאם להקשר בו הם כתובים¹. משחק מילים מרתק זה, יוצר אצל הקורא תחושת דריכות לאורך כל קריאת הפיוט, בגלל הסקרנות לזהות את הטעמים השזורים לכל אורכו. כך למשל מתפרש הטעם 'זרקא' מלשון לזרוק, 'תלשא' מלשון לתלוש, 'שלשלת' מלשון שושלת ועוד. ר' עמרם עמאר שוזר את שמות הטעמים בפיוט על פי סדר הופעתם ב'לוח הזרקא' נוסח ספרד², למעט שינויים קלים.

עניין זה של כתיבת פיוט 'על סדר הטעמים' אינו ייחודי רק למשוררנו. קדמו לו משוררים שונים מצפון-אפריקה. הקדום מביניהם הוא ר' פרג' שוואט (תוניסיה, מאות 17) שחיבר את הפיוט 'פְּלֶאֶךְ קוֹיֵתִי'³. פיוט זה מתמקד בבקשת הגאולה, בעוד פיוטנו עוסק בעיקר במצוקת הגלות. פיוטים נוספים השוזרים את טעמי המקרא בתוכם הם: 'וַיִּכְחַד הָאֱמָה' לר' שמואל בר-יהודה אלבאז⁴, 'קוֹדֶר הַלְכָתִי' לר' עמרם בר-יהודה אלבאז⁵ וכן הקינה לט' באב 'אֶהְיֶה עֲלֵי כִי נֶקֶף' לר' רפאל אהרן מונסונייגו⁶.

לפנינו הפיוט 'עֵינִי וְלִבִּי כְּאֶבֶל אֶם אֶבְלוּ'⁷ שהוא שיר מעין אזור בן חמש מחרוזות. בכל מחרוזת ארבעה טורי ענף ושני טורי אזור. כל הטורים דו-צלעיים. בפיוט ניכר האקרוסטיכון 'עמרם', וחרזתו: א/ב א/ב א/ב א/ב ג/ד ג/ד ה/ו ה/ו ה/ו ה/ו. בפיוט ניכרת מצוקתו של עם ישראל – המיוצג בשם 'שרה' – השרוי בגלות וסובל מנחת זרועו של האויב המוסלמי – המיוצג בשם 'אמתה' (הגר, שפחת שרה). הוא פונה בתחינה לקב"ה שיצילנו ממצוקותיו וינקום את נקמתו באויב הרשע. הפיוט חותם בהדגשת הביטחון בקב"ה ובציפייה שיגאל את ישראל במהרה.

9 על שירים המשבצים בתוכם את טעמי המקרא, התנועות והאותיות ראה: חזן, דימויי שיר, עמ' 367-375.
10 הלוח נקרא "לוח הזרקא" על שם הטעם הראשון הנזכר בו. עוד על לוח זה ראה: משיח ולביא, זרקא, עמ' 61-71.
11 ראה: חזן, שירי פרג', עמ' 95-97.
12 ראה: אדרי, רשות לקדיש, עמ' 207-209. אדרי מציין (עמ' 137) כי אלבאז מושפע מר' פרג' שוואט, והדבר ניכר במיוחד בפיוט "וַיִּכְחַד הָאֱמָה".
13 ראה: שושנה, אעירה שחר, כרך ב', עמ' שכב-שכד.
14 משיח ולביא, זרקא, עמ' 63-65.
15 כ"י גינצבורג 214 (מוסקבה), 217א. חלק מן הניקוד הובא בכתב היד. שמות הטעמים הודגשו על מנת להקל על הקורא.

עֵינֵי וְלִבִּי בְּאֶבֶל אִם אָבְלוּ / ר' עמרם עמאר

- עֵינֵי וְלִבִּי בְּאֶבֶל אִם אָבְלוּ / עַל אִמָּה בְּפִנֵּי רוֹק זִרְקָה,
הַקִּיף פִּיהָ מִקֶּץ אֱלֹהוֹת נוֹאָלוּ / שֵׁם אֱלֹהֵי מַעֲלִיָּה פִּרְקָה.
הַלּוֹחֶמֶת קִדְלִי דְחִזִּירִי נִגְעָלוּ / יוֹם וְלֵיל מֶרֶק פִּיגוֹל לִקְקָה,
שׁוֹפֵר הוֹלֵךְ בְּתִרְעָה אֲחֻזָּה לוֹ / רֹאשׁ הַנִּינְעָה מוֹל שְׁרָה, שְׁחָקָה.
מִכָּל הָעַמִּים סִגּוּלָתָא הִיא אִמָּרָה / לִי מִבְּזָה מוֹאֲסֶת נוֹאֲמָת,
עִם מִפְּזוֹר פִּזּוֹר גְּדוֹל, שְׁמָרָה / לְשׁוֹא נִפְשׁוֹ אֵךְ לֹא אֵל אֲמָת.

מִנְעַת לַעֲת צָרִי מִשְׁתַּבַּח / שֵׁשׁ וּמִתְפָּאֵר לִילֹו כִּיּוֹמוֹ,
אוֹר כּוֹכְבוֹ בְּעֵבִי רוֹם זֹרֵחַ / מִכָּהָה זֹהֵר יִרַח בֶּן יוֹמוֹ.
לוֹ קָרַן גְּדוֹלָה בָּהּ נוֹגֵחַ / בְּקִרְנֵי פָרָה גַּעֲיָה בְּלַחוּמוֹ,
אֶרֶץ יִרְעִישׁ בְּקוֹלוֹ אִם יִצְרִיחַ / תִּלְשָׂא יִתְלִישׁ אוֹיְבוֹ מִמְקוֹמוֹ.
חֲמָה מִמֶּנּוּ אִם אֲזַלָּא עֲבָרָה / גְּרִישׁ יִגְרִישׁ אוֹם לוֹחֶמֶת,
מִלְכָּה יִתִּיב רְבִיעַ כְּמוֹ הָרָה / כְּשׁוֹפֵר מְהוּפֵךְ כְּפוֹף חֲשׁוֹב כְּמָת.

1. עֵינֵי וְלִבִּי: על פי מל"א ט, ג. כאבל אִם: על פי תה' לה, יד. על... זרקה: ראו 'פלאך קוית' לפרג'י שוואט, שאף הוא שיר גאולה המיוסד על טעמי המקרא: 'דון באמה... זרקא אל פנימו אבן ורק' (חזן, פרג'י, עמ' 95-97). אמה: כינוי לאויב המוסלמי, מצאצאי הגר אשר קם על בני שרה הגבירה. רוק זרקה: ירקה, והכוונה: האויב המוסלמי השפיל וביזה את ישראל. זרקה: מטעמי המקרא, נזכרת ראשונה בפיוט, בהתאם למקומה בראש לוח הזרקא נוסח ספרד, בכתב-היד כתובה ב-ה' ולא ב-א'. 2. פיה מקף: על דרך: 'מקף לפומיה', אונקלוס לשמ' לט, כג, וכאן המשמעות: מחסום לפיה. מקף: סימן הנלווה למערכת הטעמים, נזכר שני בלוח הזרקא ובפיוט. אלוהות נואלו: 'כי לא ידעו דרך ה', יר' ה, ד, כלומר, זלזלו בשמו של הקב"ה. 3. קדלי דחזירי: שומן חזיר, על פי מגילה יג ע"א. נגעלו: נטמאו. מרק פיגול: יש' סה, ד. 4. שופר הולך: מטעמי המקרא (=מונח), נזכר שלישי בלוח הזרקא ובפיוט. ראש הניעה: על דרך: 'יניעו ראש', תה' כב, ח. שרה: כינוי לעם ישראל, שרה אמנו כנגד הגר, אִם ישמעאל. 5. מכל... סגולתא: על דרך: 'והייתם לי סגלה מכל העמים', שמ' יט, ה. סגולתא: מטעמי המקרא (=סגול), נזכרת רביעית בלוח הזרקא ובפיוט, ומרמזת כאן לעם סגולה. לי מבזה: שנאמר 'ואקל בעיניה', בר' טז, ה. 6. עם מפוזר: עם ישראל, על דרך: 'ישנו עם אחד מפוזר ומפוזר בין העמים', אס' ג, ח. פזר גדול: מטעמי המקרא (=פזר), נזכר חמישי בלוח הזרקא ובפיוט, והכוונה: מפוזר בגלות מסוף הארץ ועד סופה. שמרה... נפשו: על פי תה' כד, ד, האמה נשאה שם השם לשוא. אל אמת: על פי תה' לא, ו. 8 ירח בן יומו: מטעמי המקרא, נזכר ששי בלוח הזרקא ובפיוט, כאן – כינוי לעם ישראל שהם כירח בתחילת החודש. 9. קרני פרה: מטעמי המקרא, נזכרים במקום השביעי בלוח הזרקא ובפיוט, ומרמזים כאן לפגיעתו הרעה של האויב. געיה: מטעמי המקרא, נזכרת שמינית בלוח הזרקא ובפיוט; ומרמזת כאן לקול געייתה של הפרה שהוא כקריאת מלחמה. בלחמו: בעת לחימתו, על פי איוב כ, כג (ו.ראו רב"ע ורלב"ג שם, הסוברים כי בלחמו = בבשרו). 10. תלשא: מטעמי המקרא, נזכרת תשיעית בלוח הזרקא ובפיוט, ומתפרשת כאן כלשון תלישה. 11. חמה ממנו: כעסו של הקב"ה. אזלא: מטעמי המקרא, העשירי בלוח הזרקא ובפיוט, ומתפרש כלשון הליכה. גריש: מטעמי המקרא, האחד עשר בלוח הזרקא ובפיוט, ומתפרש כאן כלשון גירוש. 12. יתיב: מטעמי המקרא, העשרים ותשעה בלוח הזרקא, ובא בפיוט שלא לפי הסדר, ומתפרש כלשון ישיבה. רביע: מטעמי המקרא, השלושה עשר בלוח הזרקא ובא בפיוט לפי הסדר, ומתפרש כלשון רביצה. כמו הרה: על פי יש' כז, יז. מלכה... הרה: כנסת ישראל מתייסרת כאישה הכורעת ללדת. אפשר שנרמזת כאן בקשת הגאולה (ראו רש"י ליש' כו, יז). שופר מהופך: מטעמי המקרא, הארבעה עשר בלוח הזרקא, ובא בפיוט לפי הסדר, וכוונתו שמהלך חייו של עם ישראל, המשול לשופר, השתבש. חשוב כמת: על פי בבלי נדרים סד ע"ב.

- רִיבָה רִיבִי מִזֶּד יְהִיר וּמִין / אֲשֶׁר בְּעֹנֵי הוּא שֶׁר וְגָדוֹל,
הַשְּׂבִיעֲנֵי מְרוֹרִים מִכָּל מִין וּמִין / יִקְרָא שְׁמַע אִישׁ לַיהוּדִים גָּדוֹל.
הֵן אִומֶתֶךָ **קִדְמָה תִּרִין קִדְמִין** / זִקְפָּה זִקְרָה קִטּוֹן זִקְרָה גָדוֹל,
15 **שְׁלֹשֶׁלֶת** מְלָכוֹת פִּסְקָה הָאִמִּין / מִלְכָּךְ עוֹד בְּבֵית אֵינְנוּ גָדוֹל.
צָרָה בְּשָׁנֵי גְרִישִׁין בְּךָ עֲבָרָה / הִיא מִתְרִי טַעְמִי נִרְשָׁמֶת,
אִיךָ אֲמִין סוֹפְרִים אִם חֲזָרָה / הֵן תִּבְרִי אַחֲרֵי דִרְגָא לֹא קוֹדֶמֶת!

מָה לָךְ אוֹיְבִי תִלְעִיג עַל כִּי / אֲנִי מֵאֲרִיךְ טַרְחָא אֶת נַח,
20 מִסְדֵּר הַטַּעְמִים לִי תִבְכָּה / וְלִבִּי יַחִיל גְּנוּחִי גִנְחָ.
חֲזוֹק דְּגִשׁ אַחֲרֵי רַפָּא אוֹת, כִּי / עוֹד יַעֲזוּ דָל וְאֲבִיוֹן נֶאֱנַח,
עוֹד בְּכֶסֶם מְלוּכָה יִתִּיב מִלְכִּי / עִם יָפָה מִתְרַצָּה אֲשֶׁר לָהּ זִנְחָ.
וְקוֹל קוֹרָא מִשְׁמִי רוּם יִקְרָא / שְׁבוּלֶת נִרְדָּ בַת בְּחוֹן נִרְקָמֶת,
הִנְנִי מִפִּיק רְצוֹנִי הַתְּבַשְׁרָה / קוּם נָא שְׂבָה גַעְיָא בְּבִכִּי נוֹהֶמֶת.

מָלְךְ אֲדִיר אֲשֶׁר סוּף פִּסּוֹךְ אֵין לוֹ / הַמְהוּלָל בְּפָה בְּשֶׁר וְרוּחַ,
25 אִף אִם עֲצָמוּ צְרוּתִי נִכְפְּלוֹ / לְעַד בְּשִׁמְךָ לִבִּי הוּא בְּטוּחַ.
אֲמוֹנוֹת יְדוּעוֹת בְּנִבְיָאִים עָלוֹ / הִרְאָה וְקִרְא לְאַסִּיר פֶּקַח קוּחַ,
וְאוֹיְבִי אֲשֶׁר בִּי הִכְבִּיד עוֹלוֹ / מִגַּעְרֶתְךָ יִדְכָּה יְשׁוּחַ.
אֶת גְּבוּרֶתְךָ אֶל עוֹרְכָה / וּפְקוֹד אוֹתוֹ בְּחֶרֶב נוֹקָמֶת,
וּבְפָה הַחִירוֹת לָךְ אֲזַמְרָה / בְּקִיּוֹם הַרְשׁוּם בְּכֶתֶב אֶמֶת.
30

13. **ריבה ריבי:** על פי תה' מג, א. **זד יהיר:** על פי מש' כא, כד. **שר גדול:** על פי שמ"ב ג, לח. 14. השביעני מרורים: על פי איכה ג, טו. **מכל... ומין:** על פי בבלי חולין מב ע"א. **יקרא... גדול:** ראו מצודת דוד לזכ' ו, יב. 15. **קדמה:** בכתב-היד כתובה ב-ה' ולא ב-א'. מטעמי המקרא, החמש עשרה בלוח הזרקא ובפיוט, כאן במשמעות – קודמת. **תריין קדמין:** מטעמי המקרא, באים במקום הששה עשר בלוח הזרקא ובפיוט, כאן במשמעות – מני קדם. **זקף קטון:** מטעמי המקרא, השבעה עשר בלוח הזרקא ובפיוט, וכאן – מעמד מושפל. **זקף גדול:** מטעמי המקרא, השמונה עשר בלוח הזרקא ובפיוט, וכאן – מעמד גבוה, עליונות. 16. **שלשלת:** מטעמי המקרא, התשע עשרה בלוח הזרקא ובפיוט. **פסקה:** מטעמי המקרא, השניים עשר בלוח הזרקא, ובא בפיוט שלא לפי הסדר. 17. **שני גרשין:** מטעמי המקרא, נזכרים במקום העשרים בלוח הזרקא ובפיוט, כאן במשמעות – שני גרושים, שתי גלויות עברו על עם ישראל. **תרי טעמי:** מטעמי המקרא, העשרים ואחד בלוח הזרקא ובפיוט, כאן במשמעות – משתי סיבות (לשתי הגלויות). 18. איך... סופרים: אפשר שמכוון לבעלי המסורה (שרשמו את שמות הטעמים). **תביר:** מטעמי המקרא, העשרים ושלושה בלוח הזרקא (מקומו אחרי הדרגא), בפיוט הוא נזכר לפני הדרגא. מתבאר כלשון שבירה. **דרגא:** מטעמי המקרא, העשרים ושתיים בלוח הזרקא, ובאה בפיוט אחרי התביר. מרמזת כאן לעברו המפואר של עם ישראל ולמעמדו הרם. **הן... דרגא:** על דרך הביטוי השגור 'אחרי דרגא יבוא תביר', המרמז לנפילתה של כנסת ישראל מאגרא רמה לבירא עמיקתא. **לא קודמת:** אפשר שנאמר כשאלה: 'לא קודמת?', והתשובה באה על דרך החיוב, שהרי הדרגא אכן קודמת לתביר. 19. מה לך: על פי בר' כא, יז. **מאריך:** מטעמי המקרא, העשרים וארבעה בלוח הזרקא ובפיוט, ומתבאר כפשוטו. **טרחא:** מטעמי המקרא, העשרים וחמש בלוח הזרקא ובפיוט, ומתבאר כפשוטו. **את נח:** מתבאר כפשוטו, ומכוון לטעם העשרים וששה בלוח הזרקא. 20. מסדר הטעמים: סדרם בלוח הזרקא, ומרמז לסיבות שמונה לעיל. **לבי יחיל:** על פי תה' נה, ה. גנוחי גנח: על פי בבלי ר"ה לג ע"ב. 21. **דגש:** מסימני הניקוד הדיאקריטיים, נזכר בלוח הזרקא במקום העשרים ושמונה, ובא בפיוט שלא לפי הסדר. **רפא:** מסימני הניקוד הדיאקריטיים, נזכר בלוח הזרקא במקום העשרים ושבעה, ובא בפיוט שלא לפי הסדר. 22. **יתיב:** הטעם העשרים

ותשעה בלוח הזרקא ובפיוט, ומשמעו לשון ישיבה. **תרצה**: מטעמי המקרא (=תלישה קטנה), נזכר במקום השלושים בלוח הזרקא ובפיוט, וכוונתו - כינוי לכנסת ישראל. **יפה כתוצאה**: על פי שה"ש ו, ד. 23. וקול קורא: על פי יש' מ, ג. **משמיי רום**: על דרך: 'שמים לרום', מש' כה, ג. שבולת: נזכרת בלוח הזרקא במקום השלושים ואחד (וגם בפיוט), ומשמשת להבחנה בין ש"ן ימנית לשמאלית (ראו שופ' יב, ו). וכאן הכוונה לכנסת ישראל. 24. **מפיק**: מסימני הניקוד הדיאקריטיים, נזכר בלוח הזרקא במקום השלושים ושניים (=מפיק פָּהָא), ובא בפיוט לפי הסדר. **שבה געיה**: נזכר בלוח הזרקא במקום השלושים ושלושה, לציון שווא שאחריו געיה (להבדיל מגעיה שבה). **שבה**: שיבה, החזר (בהתאם להגייה הצפון אפריקנית שבפי הפייטן). 25. **סוף פסוק**: הטעם השלושים וארבעה בלוח הזרקא, בא בפיוט לפי הסדר ומשמש כאן לציון האין-סופיות של האל (מי"ג העיקרים). 27. **וקרא... קוח**: על פי יש' סא, א. 28. ידכה ישוח: על פי תה' י, י. 29. **את... עוררה**: על פי תה' פ, ג. **חרב נוקמת**: על פי וי' כו, כה. 30. **ובפה החירות**: על פי שמ' יד, ב, שם אירע נס יציאת מצרים (החילוף פ < פה הוא בהתאם להגייה הצפון אפריקנית שבפי הפייטן). לך אזמרה: על פי תה' עא, כב ועוד. הרשום... אמת: על פי דנ' י, כא, והכוונה כאן לגאולת ישראל.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

אדרי, רשות לקדיש	אדרי ד', פיוטי 'רשות לקדיש' במורשת השירית של ר שמואל בר יהודה אלבאז על רקע מנהגי שילוב הפיוטים בתפילה ביהדות מרוקו , עבודת מ"א באוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשנ"ח.
דוידזון, אוצר	דוידזון י', אוצר השירה והפיוט , כרכים א-ד, ניו-יורק תרנ"ד - תרצ"ג.
ויינשטיין, המשבר	ויינשטיין מ', "המשבר הרוחני והחברתי בקהילת אלג'יר במאה הי"ח ובראשית המאה הי"ט", בתוך: יהדות צפון אפריקה במאות י"ט, כ', אביטבול מ' (עורך) , ירושלים תש"ם, עמ' נ"ב-ס"ג.
חזן, דימויי שיר	חזן א', "דימויי שיר באותיות בתנועות ובטעמים", מחקרים בלשון ב-ג (תשמ"ז) , עמ' 375.
חזן, שירי פרג'י	חזן א', שירי פרג'י שוואט , ירושלים תשל"ו.
מרציאנו, מלכי	מרציאנו א"ר, ספר מלכי ישורון , ירושלים תש"ס.
משיח ולביא, זרקא	משיח ר' ולביא ת', "זרקא מקף שופר הולך סגולתא", לשוננו 61 (תשנ"ח), עמ' 71.
שושנה, אעירה שחר	שושנה ח"ר, אעירה שחר, כרכים א-ג, באר-שבע תשל"ט.
לארדו, שמות	Laredo Abraham I. Les Noms Des Juifs Du Maroc: Essai D'Onomastique Judeo-Marocaine, Madrid 1978.

רות ביתן-כהן - מוסמכת המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר אילן. עבודת המוסמך שלה בהנחיית פרופ' אפרים חזן, עוסקת בפיוטי ר' עמרם בר ר' יעקב עמאר. בוגרת המחלקות ללשון עברית וספרות עם ישראל. בעלת תעודת הוראה בלשון, ספרות והבעה עברית.

אוחיל אל רם עליליה

פיוט בשבח האר"י הקדוש לר' יעקב בן שבת (ריב"ש)

יוסי בן שבת

מבוא

ר' יעקב בן שבת, בן ר' יחיא, תלמיד חכם ופייטן, נולד במוגאדור שבמרוקו המערבית בראשית המאה ה - י"ט ושימש בה זמן מה ראש ישיבה¹. ריב"ש חיבר ספר דרושים בשם **רוח יעקב** הבנוי מאחת עשרה דרשות המבוססות על אחת עשרה המעלות שמונה דוד המלך במזמור ט"ו בתהילים², ונספחו **ראש אמיר**³ המכיל אף הוא דרשות בעניינים שונים, את הספר המון חוגג על מסכת חגיגה, אשר נכתב כתירוף לקושיית התוספות במסכת חגיגה פרק ג דף כ"ג ע"א, ד"ה: 'כלים הנגמרים בטהרה צריכים טבילה לקודש, אבל לא לתרומה...'⁴, וכן את ספר הפיוטים **יגל יעקב**⁵ הכולל ל"ג שירים על פי מסורת הפיוט של יהודי מרוקו.

מאחר ובתי דפוס לא היו קיימים במרוקו בתקופה זו, החליט ריב"ש לנדוד בערים השונות בצפון אפריקה ובאירופה, כדי לאסוף את דמי ההוצאה לאור של חיבוריו⁶. בראש מעייניו עמד, כנראה, ספר הדרושים 'רוח יעקב' ונספחו 'ראש אמיר'. הספר 'המון חוגג' על מסכת חגיגה, כנראה, לא הודפס מעולם⁷. ספר הפיוטים 'יגל יעקב' עמד, כנראה, בעיני המחבר בעדיפות שנייה⁸.

ריב"ש לא זכה לראות את פרי עטו יוצא לאור והוא נפטר קודם זמנו בעיר ליסבון (ליזבוה) אשר בפורטוגל בי"ט תשרי תרי"ח (1858)⁹. בניו של ריב"ש, יחיא ואברהם, החליטו לקיים את רצונו של אביהם - הוצאת חיבוריו לאור. ר' יחיא בן שבת ראה משימה זו כמגמת חייו, ¹⁰ המשך בנדודי אביו ואסף הסכמות של גדולי הרבנים בקהילות ישראל בצפון אפריקה, בארץ ישראל ובאירופה¹¹ וכן תרומות של קהילות ובודדים¹² עד אשר עלה בידו להוציא את ספר הדרושים וספר הפיוטים לאור, בבית הדפוס של ר' ישראל קושטא, אשר בליורנו, איטליה.

1 ראו: בן שבת, רוח יעקב, דף ב ע"ב; חזן, העברית, עמ' 333.

2 ראו: בן שבת, רוח יעקב, שער הספר.

3 ראו: הנ"ל, שם, דף ל"ט - דף ס"ג.

4 ראו: הנ"ל, שם, דף ו ע"ב: 'אבל אני בעניות דעתי כתבתי גם כן תירוף נכון לקושיית התוספות... למסכת חגיגה וקראתי שמו המון חוגג'.
5 ראו: הנ"ל, יגל יעקב.

6 ראו: הנ"ל, רוח יעקב, דף ג ע"ב: '...תקוותנו שכמו שיצאו לו לעזר גדולי ישראל אשר בלונדון, בפאריס ובכמה מקומות, כן יצאו לקראתו להחזיק בימינו יתר אחינו אשר בכל עיר ועיר...'.
7 ראו: הנ"ל, שם, דף ס"ג ע"ב: '...וגם לא זכיתי להדפיס המון חוגג על מסכת חגיגה בשביל שרבו עלי כמה הוצאות ובפרט בערי אדום הכל ביוקר ואין ידי משגת...'.
8 כך מסתבר משערו של ספר הפיוטים, יחיא בן שבת, בנו של ריב"ש, נדד ללונדון, כדי להשיג חיבור זה מתוך חיבורים אחרים של אביו שהלכו בשלל.

9 ראו: הנ"ל, שם, דף ס"ג ע"א: '...ובפרט שבעונותינו הרבים מת שלא בזמנו וחזף למקומו... ונלב"ע בעיר ליזבוה פורטוגאל תשעה עשר לחודש תשרי שנת תרי"ח'.
10 ראו: הנ"ל, שם, דף ב ע"ב.

בקובץ הפיוטים **יגל יעקב** לריב"ש מכונסים שלוש פיוטים, כאשר חמישה מהם הנם שירי שבח: שניים מהם מוקדשים לצדיקים. האחד נכתב לכבוד האר"י הקדוש, והאחר - לכבוד ר' שלמה בן לחנס. שיר אחר מוקדש ליעקב נסים בן שבת, נכד הרב המחבר. ושני שירים נוספים לכבוד גדולי תורה, מוקדשים לר' יוסף אלמליח. במאמר זה אדון בשיר 'אוחיל אל רם עלילה', העוסק בשבח האר"י הקדוש.

שבחי צדיקים

הערצת צדיקים, עלייה לקברם, והאמונה בהם בעודם בחיים וגם לאחר מותם הם חלק אינטגרלי מאורח חייהם הדתי של בני עדות רבות ובכללם יהודי מרוקו.¹³ הערצה זו הניבה שירים בשבחי צדיקים, אשר מקורם בתפיסת הצדיק בעיני יהודי צפון אפריקה במאות האחרונות הרואה בדמות הצדיק כמקור של שפע והאצלה.¹⁴ תפיסה זו ניזונת מ-'הזוהר' ומתורת הסוד.¹⁵ א' חזן¹⁶ מציין, כי האמונה בכוחו של הצדיק הינה משותפת ליהודים ולערבים כאחד, הן בחיי הצדיק¹⁷ ואמונה זו עומדת על מאמר חז"ל 'צדיק גוזר והקב"ה מקיים'¹⁸, ואף לאחר הסתלקותו של הצדיק לעולם האמת, בבחינת 'צדיקים במיתתן קרויים חיים'.¹⁹ בעקבות פטירתו של הצדיק עולים רבים לקברו, וכך מתפתח אחד המוסדות החשובים ביותר, מוסד 'הזיכרון'.²⁰ ביקור בקברות צדיקים גורר אחריו מסגרת ממוסדת של הכנה לקראת עלייה לקבר הצדיק והתקנת תפילות מיוחדות, נדרים, שבועות, מעשי צדקה, סעודות מצווה ולימוד מיוחד לכבוד הצדיק.²¹ תופעה זו הולכת ומתרחבת, ומתפתחת מערכת של אגדות ופיוטים בשבחם של צדיקים תוך תיאור תולדותיהם, מעשיהם, נדיבותם ובעיקר מעשי הניסים המיוחסים להם ולעיתים תוך הגזמה והפרזה בשבח המהולל.

- 11 ראו: הנ"ל, שם, דף ב ע"א - דף ד ע"א. אזכיר כאן את השד"ר ר' יוסף חיים פינטו מצפת, אשר כתב את הסכמתו לספר הדרושים 'רוח יעקב' עוד בחיי המחבר בשנת תרי"ג.
- 12 ראו: הנ"ל, שם, דף ד ע"ב - דף ה ע"א. אזכיר כאן את סיר משה מונטיפיורי ומשפחתו הנזכרים במבואות ובחתימה של ספר הדרושים כתורמים עיקריים: 'עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר. ק"ק עיר הבירה לונדון יע"א ובראשם מלך ישראל סיר משה מונטיפיורי... מעלת השר הנודע בכל קצווי ארץ ואיים רחוקים. זקן בית ישראל, גדול אדונו הודנו והדרנו עטרת ראשנו, מעלת השר הגדול, מבצר עוז ומגדול, רודף צדקות ומצמיח ישועות, שמו כשם רבו, סיר משה מונטיפיורי ישמרהו צורו ועליו יציץ נזרו לעד ולעולם אכ"ר'; שם, דף ס"ג ע"א.
- 13 ראו: חזן, תהילה לדוד, עמ' 110.
- 14 ראו: הנ"ל, שבחי, עמ' 82.
- 15 ראו: תשב"י, משנת הזוהר, עמ' תרנה - תשלד.
- 16 ראו: חזן, שבחי, שם.
- 17 ראו למשל: הנ"ל, שבחי, עמ' 82: 'אמונת חכמים זו עזה עד כדי כך ששמו של הצדיק נישא בדחילו ורחימו, ואף נשבעים בשמו של הצדיק, כמשתמע מן המעשה במובא ב - 'מלכי רבנן' בערך 'רבי יהודה בן עטר'.
על פי האמור בתענית כג, ע"א: 'תנו רבנן: מה שלחו בני לשכת הגזית לחוני המעגל... אתה גזרת מלמטה והקדוש ברוך הוא מקיים מאמרו מלמעלה...'. על פי האמור בברכות יח, ע"א: 'כי החיים יודעים שימותו אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים'.
העלייה לקברות צדיקים ולמקומות קדושים קיבלה את המונח 'זיכרון'.
- 18 ראו: חזן, שבחי, שם; הנ"ל, תהילה לדוד, עמ' 110; הנ"ל, השירה העברית, עמ' 122.
על הקבלה במרוקו ראו: חלמיש, היצירה הקבלית; מעמד קבלה; על המקובלים ועוד.
- 19 ראו: תשב"י, משנת הזוהר א, עמ' קלא - ריח.
על פי האמור בעירובין סה, ע"א: 'המתישב ביינו יש בו דעת ע' זקנים. יין ניתן בע' אותיות וסוד ניתן בע' אותיות נכנס יין יצא סוד'.
- 20 ראו: חלמיש, מבוא, עמ' 103 - 105.
- 21 על פי דב"ר, פרשה ב: א"ר סימון חמישה שמות נקראו לנפש ואלו הן: רוח, נפש, נשמה, חיה, יחידה'. על פי שבת יא, ע"א: 'אמר רבא בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים וארץ יריעות ובני אדם לבלרין אין מספיקין...'. והשוו: 'רבן יוחנן בן זכאי... אם כל השמים יריעות ובני אדם לבלרין וכל היערים קולמוסין אינן יכולים לכתוב מה שלמדתי מרבתי, ילק"ש, בראשית ב, כ. על פי זוהר, במדבר קנב, ע"א: 'תפארת ישראל דאיה אורייתא ממש'. על חכמה זו ראו: זוהר, שמות ע, ע"ב - עג, ע"א.

בשיר 'אוחיל אל רם עליליה' שלפנינו זוכה האר"י הקדוש²² לדברי שבח והערצה של ריב"ש, בדרך כלל, מתוך זיקה ל-'עשר הספירות'²³ לזוהר ולחכמת הקבלה, מה שמלמד על קרבתו של פייטנו לתורת הסוד. כך למשל, מתאר ריב"ש את גודל חכמת האר"י ועומק ידיעותיו: **הוציא לחם וגם יין / מראשית כמוהו לא נהיה** (טור' 5-6). הלחם והיין הינם מאכל ומשקה רוחניים על משקל מאמר חז"ל: 'נכנס יין יצא סוד'²⁴, שמשמעותו בקיאות בתורת הנגלה והנסתר, אשר מעולם לא היה בקיא בה כאר"י הקדוש. וכן: **על ראשו כת"ר וחכמה / בינה ודעת ומזמה / נפש ורוח ונשמה / זכה ליחידה וחייה** (טור' 7-10). ריב"ש מציין את שלוש הספירות העליונות בקבלה: כתר (לעיתים 'ספירת הכתר' מופיעה כ-'ספירת הדעת')²⁵, חכמה ובינה, וטוען כי בחכמתו זכה האר"י להשגות רוחניות גבוהות בשלוש הספירות הנ"ל. עוד רומז המחבר, כי האר"י הגיע לדרגות גבוהות ביותר גם בכל חמשת חלקי הנפש.²⁶ בתיאור היקף ידיעותיו משתמש הפייטן בסופרלטיבים המציניים מרחב, למשל: **נחלים וימים לדיו / שמים גוילים יהיו / יער קולמוסים אין דיו / לבאר סוד שוכן עליה** (טור' 23-26).²⁷

ריב"ש מציין כי תורתו של האר"י היא **סולת נקייה** (טור' 14), ובאמצעות משחק הלשון בספירות 'התפארת', שעניינה למוד תורה,²⁸ ו - 'הנצח' מכריז המחבר כי תורת האר"י נצחית (טור' 16). גם בתיאור הצדיק כגביר בעל חסדים (טור' 15) משתמש ריב"ש במשחק הלשון בהצגת ספירות 'החסד' ו - 'הגבורה'. בין תכונותיו של הצדיק מונה המחבר גם תכונות על טבעיות ויכולות להכיר במזלו וגורלו של האדם לפי שרטוטי פניו באמצעות 'חכמת הפרצוף'²⁹ (טור' 12), ובעיקר היכולת להכיר את הדרכים והשבילים בשמיים כאילו היו הדרכים והשבילים בעירו (טור' 21-22). בפיוט מתאר הפייטן שהשכינה שורה על האר"י ומכריזים בשמיים על תוספת הכינוי **קדוש** לשמו ואף מסמיכים אותו לדון בדיני איסור והיתר ובדיני ממונות (טור' 40-42).

צדיק נוסף הזוכה לדברי שבח בשיר, הוא ר' חיים ויטאל (להלן המרח"ו), תלמיד - חבר לאר"י (טור' 39). המחבר מציין, כי המרח"ו החזיק במידת האמת כל ימי חייו (טור' 33-34), ועל ידי מעשיו ופעולותיו הרבים זכה להבנה בארבעת העולמות המתוארים בקבלה: אצילות, בריאה, יצירה ועשייה (אבי"ע) והרמוזים ביש' מג, ז: 'כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו'.³⁰ ולסיום מייחל המחבר כי זכותם של האר"י הקדוש והמרח"ו וזכות תורתם תעמוד לעם ישראל עד בוא מלך המשיח (טור' 43-46). שיר זה מהווה עדות מעניינת להערצת הצדיקים, ואפילו תלמיד חכם מובהק יש בו אמונת צדיקים תמימה ופשוטה המביאה אותו להפנות את תפילותיו ובקשותיו לקב"ה באמצעות הצדיק.

22 ראו: תשבי, משנת הזוהר א, עמ' קטו - קטז; שפו - שצ.

23 ראו: תשבי, משנת הזוהר א, עמ' קלא - ריח.

24 על פי האמור בעירובין סה, ע"א: 'המתיישב בינו יש בו דעת ע' זקנים. יין ניתן בע' אותיות וסוד ניתן בע' אותיות נכנס יין יצא סוד'.

25 ראו: חלמיש, מבוא, עמ' 103 - 105.

26 על פי דב"ר, פרשה ב: 'א"ר סימון חמישה שמות נקראו לנפש ואלו הן: רוח, נפש, נשמה, חיה, יחידה'.

27 על פי שבת יא, ע"א: 'אמר רבא בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים וארץ יריעות ובני אדם לבלרין אין מספיקין...'. והשוו: 'רבן יוחנן בן זכאי...אם כל השמים יריעות ובני אדם לבלרין וכל היערים קולמוסין אינן יכולים לכתוב מה שלמדתי מרבותי', ילק"ש, בראשית ב, כ.

28 על פי זוהר, במדבר קנב, ע"א: 'תפארת ישראל דאיהי אורייתא ממש'.

29 על חכמה זו ראו: זוהר, שמות ע, ע"ב - עג, ע"א. 30

30 ראו: תשבי, משנת הזוהר א, עמ' קטו - קטז; שפו - שצ.

אוֹחִיל אֶל רֶם עֲלִילָה

שבחי צדיקים. בשבח האר"י הקדוש ותורת הקבלה. שיר מעין אזור ובו מדריך דו – טורי דו - צלעי ועוד אחת עשרה מחרוזות. בכל מחרוזת שלושה טורי ענף וטור אזור אחד.

חריזה:	א/א/א/א בבבא גגא דדא הההא וכו'.
משקל:	בין שמונה לתשע הברות בטור ובצלעיות המדריך.
כתובת:	אני אמרתי לשורר שיר נעים לכבוד אדונינו מרן הקדוש הרב האר"י (=האשכנזי רבי יצחק) זלה"ה (=זכרו
	לחיי העולם הבא) זיע"א (=זכותו יגן עלינו אמן). רמוז בו עשר ספירות. נועם 'אם קמי
	<קמו> עלו על ראשי'.
סימן:	יעקב בן שבת חזק.
מקור:	יגל יעקב, דף ט ע"ב – דף י ע"א.
נוצר:	אוצר, א, מס' 1693, עמ' 78.

אוֹחִיל אֶל רֶם עֲלִילָה / יטע לגפן פוריה
בזכות עיר קדיש מן שמיא / הוא הרכב רבי יצחק לוריאי

יפה נוף משוש לכל עין

היטיף כל מימי העין

הוציא לחם וגם יין

5

מראשית כמורה לא נהיה

1-2. אוֹחִיל...עֲלִילָה: אקווה לקב"ה שהוא אל כל המעשים, על דרך 'ואני בה' אצפה אוֹחִילָה לאלהי ישעי', מיכה ז, ז. אל רם: כינוי לקב"ה, על פי חגיגה יב, ע"ב. ד"ה: 'אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת וכסא הכבוד מלך אל חי רם ונשא'. יטע...לוריאי: המחבר מבקש מה' שיקיים את עם ישראל בזכות ר' יצחק לוריאי, הוא האר"י הקדוש. גפן פוריה: כינוי לכנסת ישראל, על פי יש' לב, יב; תה' קכח, ב. עיר...שמיא: מלאך קדוש מן השמיים, על פי ד' ד, י; ד, כ. רבי יצחק לוריאי: הוא האר"י הקדוש. 3. יפה...עין: כולם שמחים בראותם נוי תפארתו, היינו גדלותו בתורה, של ר' יצחק לוריאי. יפה נוף משוש: על פי תה' מח, ג. 4. היטיף...עין: בדרשותיו הביא את הקהל עד לכדי דמעות. 5. הוציא... יין: על פי בר' יד, יח. וכאן: בקיא בתורת הנגלה והנסתר. 6. מראשית...נהיה: מבריאת העולם לא היה כאר"י הקדוש.

על ראשו כת"ר וחכמ"ה

בינה ודעת ומזמה

נפש ורוח ונשמה

זכה ליחידה ונחיה

10

קָרַן לוֹ רָמָה עַד אֵין סוּף

נִגְלָה לוֹ חֲכָמַת הַפְּרָצוּף

דְּבָרָיו מֵה מִתְקוֹ מִצּוּף

תּוֹרָתוֹ סוֹלֶת נִקְיָה

בְּרוּךְ הוּא חֶסֶד רַב הַגִּבּוֹר

15

תַּפְאָרָת נֶצַח לוֹ חֵבֶר

אֲשָׁרֵי אִם שְׁיִלְדָה עַל מִשְׁבֵּר

אִישׁ כָּזֶה מִבְּנֵי עֲלִיָּה

7-8. **על...ודעת:** רמז לעשר הספירות, המידות והכוחות של התגלות האלוהות בעולם, על פי פתיחת אליהו: כת, חכמה, בינה (=כח"ב, אלו הן שלוש הספירות הראשונות, להלן: ג"ר), חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות (=חג"ת נהי"מ, אלו הן שבע הספירות התחתונות, להלן: ז"ת). (ראו: תשבי, משנת הזוהר, עמ' קלא-ריח). **על ראשו כת"ר:** תרתי משמע: כת, לראשו של האר"י הקדוש, רמז לספירה הראשונה הקרויה 'כת' עליון' (פתיחת אליהו) והיא ספירת הדעת. (ראו: חלמיש, מבוא, עמ' 103-105). **וחכמ"ה:** היא הספירה השנייה. **בינה:** היא הספירה השלישית. ודעת ומזמה: לשונות חכמה ומחשבה, על פי מש' א, ד. 10-9. **נפש...וחיה:** שמות חלקי הנפש על פי תורת הקבלה: נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה, על פי זוהר, רעיא מהימנא קנח, ע"ב. ד"ה: 'ואהבת את ה' אלהיך...ובכל נפשך היינו נשמתא, דחמש שמהן אית ליה...'. ראו עוד: דבר"ר, פרשה ב. ד"ה: 'א"ר סימון חמישה שמות נקראו לנפש ואלו הן: רוח, נפש, נשמה, חיה, יחידה'. וכן בר"ר פרשה יד. ד"ה: 'חמישה שמות נקראו לה נפש, רוח, נשמה, יחידה וחיה'. וכאן: רמז להשגת חמשת חלקי הנפש על ידי האר"י הקדוש. 11. **קָרַן לוֹ רָמָה:** כבודו רם (בהשאלה), על דרך 'וירם קרן משיחו', שמו"א ב, י. **אֵין סוּף:** אחד משמות 'ספירת הכתר', על פי זוהר, רעיא מהימנא רנח, ע"א. ד"ה: 'דכתר אין סוף אתקרי'. וכן שם רנו, ע"ב. ד"ה: 'עולת תמיד דא שכיתא...ולאן סליקת? לאתר דאתגזרת מתמן דאיהו אין סוף ואיהו גבוה מכל ספיר'. 12. **חכמת הפרצוף:** חכמה בקבלה, לפיה אפשר להכיר במזלו וגורלו של האדם לפי שרטוטי פניו, על פי זוהר, שם' ע, ע"ב – עג, ע"א. 13. **דבריו...מצוץ:** דברי האר"י מתוקים מדבש, על דרך 'משפטי ה' אמת...ומתוקים מדבש ונפת צופים', תה' יט, ט-י. 14. **תורתו סולת נקיי:** תורתו של האר"י ברורה וזכה, על פי זוהר, רעיא מהימנא רכז, ע"א. ד"ה: 'והנה רוח גדולה...דפומא דב"נ דצריך למטחן בהון מלין דאורייתא עד דיהון כקמח סולת נקיי'. 15. **ברוך...הגבי"ר:** יבורך האר"י אשר הנו גביר בעל חסדים רבים. **חס"ד:** רמז לספירת החסד, היא הספירה הרביעית (=ספירה ראשונה של ז"ת). גבי"ר: רמז לספירת הגבורה, היא הספירה השישית (=ספירה שלישית של ז"ת). 16. **תפארת... חבר:** תפארתו של האר"י נצחית. תפארת: רמז לספירת התפארת, היא הספירה השישית (=ספירה שלישית של ז"ת). ספירה זו עניינה למוד תורה, על פי זוהר, במ' קנב, ע"א. ד"ה: 'תפארת ישראל דאיהו אורייתא ממש'. וכאן: תורתו של האר"י נצחית. נצ"ח: רמז לספירת הנצח, היא הספירה השביעית (=ספירה רביעית של ז"ת). 17-18. **אשרי...עליה:** אשרי אמו של האר"י שילדה בן ממקבלי פני השכינה. והשוו: 'בם חכם בעז גבר / כמעין המתגבר / אשרי ילדה על משבר / את בנו של חנניה', על פי 'אוחיל יום יום אשתאה', רדב"ח. (ראו: חזן, תהילה לדוד, עמ' 708 – 711). שילדה על משבר: מקום מושב היולדת נקרא משבר, על פי מצודת ציון, יש' לז, ג. **בני עליה:** על פי סוכה מה, ע"ב. ד"ה: 'א"ר ירמיה משום רשב"י: ראיתי בני עליה והן מועטין...'. ופרש"י: 'בני עליה כת המקבלין פני שכינה, מועטין הם'.

בְּנֵי חֶפְשׁ כָּל יָדִים

בְּהו"ד זֹהָר אור עֵינַיִם

20

יְסו"ד נְתִיבוֹת שְׁמַיִם

נִדְעָ לֹא כְּעִיר בְּנוּיָה

נְחָלִים וְיָמִים לְדִיּוֹ

שְׁמַיִם גְּוִילִים יִהְיוּ

יַעַר קוֹלְמוֹסִים אֵין דִּיּוֹ

25

לְבָאָר סוֹד שׁוֹכֵן עַלְיָהּ

שְׁנֵי לֹא שַׁעַר הַמְּנוּטָל

נִפְתַּח וְרָאָשׁוֹ נִמְלָא טַל

הוּא הָרֵב רַבִּי חַיִּים וְיִטְאֵל

עָמַד עוֹז עֶצֶה וְתוֹשִׁיָּה

30

כְּבָרָאָשׁוֹ כְּרָאָשׁוֹ כֶּתֶר מְלֹכָה

מְשַׁנֵּת חֲסִידִים עֲרוּכָה

אַמֶּת בְּפִי כְּהֶלְכָה

כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר חָיָה

19. **בנר חפש:** על דרך 'אחפש את ירושלים בנרות', צפנ' א, יב. 20. **בהו"ד...עיניים:** אור העיניים זוהר בהוד. **הו"ד:** רמז לספירת ההוד, היא הספירה השמינית (=ספירה חמישית של ז"ת). 21-22. **יסו"ד...בנויה:** המחבר משבח את האר"י על הכרתו את הדרכים והשבילים בשמיים כאילו היו שבילי עיר בנויה, על דרך 'ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדע', ברכות נח, ע"ב. **יסו"ד:** רמז לספירת היסוד, היא הספירה התשיעית (=ספירה שישית של ז"ת). 23-25. **נחלים...דיו:** על פי שבת יא, ע"א. ד"ה: 'אמר רבא בר מחסיא...אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים וארץ יריעות ובני אדם לבלרין אין מספיקין...'. והשוו: 'רבן יוחנן בן זכאי...אם כל השמים יריעות ובני אדם לבלרין וכל היערים קולמוסין אינן יכולין לכתוב מה שלמדתי מרבתי...'. ילק"ש, בר' ב, סימן כ. 26. לבאר...עליה: לבאר את תורת ה'. **שוכן עליה:** כינוי לקב"ה. 27-28. **שער...טל:** על פי 'המבדיל בין קודש לחול' מאת ר' יצחק הקטן: 'קולי שמעה בל ינטל / פתח לי שער המנטל / שראשי נמלא טל'. (ראו: אוצר, ה, מס' 741). שער המנוטל: שער המורם והנישא הוא 'שער החמישים'. וכאן: כינוי לר' חיים ויטאל. 29. הוא...ויטאל: (להלן המרח"ו) תלמידו של האר"י. 30. **עצה ותושיה:** על פי מש' ח, יד. 31. **כבראשו:** של ר' חיים ויטאל. התיקון מתבקש לפי ההקשר והעניין. כת"ר מלוכ"ה: רמז לספירת המלכות, היא הספירה העשירית (=ספירה שביעית של ז"ת). 32. **משנת חסידים:** היא מסכת אבות. 33-34. אמת...חיה: המחבר מציין את מידת האמת שבה החזיק המרח"ו כל חייו.

נוכחות ואֵליו נגלות

עולמות אַרְבַּע אַצִּילוֹת

בְּרִיאָה יְצִירָה עֲשִׂיָּה

חֶבֶר וְתַלְמִיד לְאָר"י

אֲשֶׁר מִמְרוֹם יִקְרָא

קְדוֹשׁ יָדִין יָדִין יוֹרָה

שְׂכִינָה עִמּוֹ שְׂרוּיָה

40

זְכוּתָם לִימִינִי

תּוֹרָתָם תְּהִיָּה בְּעֶזְרֵנוּ

יָגִיל וַיִּשְׂמַח לִבֵּנוּ

עַתָּה בּוֹא יְנוּן וְאַלֶּיָּה

45

קְדוֹשׁ חַי נּוֹטָה שְׁמַיִם

מְבַדֵּיל בֵּין מַיִם לְמַיִם

חַיֵּשׁ תִּבְנָה יְרוּשָׁלַיִם

תִּתְבַּרְךָ לְעַלְמֵי עֻלְמָיָא

50

35-38. **תמיד...עשיה:** על ידי פעולותיו ומעשיו הרבים, זכה המרח"ו להשגה בארבעת העולמות המתוארים בקבלה: אצילות, בריאה, יצירה ועשייה (אבי"ע) והרמוזים ביש' מג, ז: 'כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו'. (ראו: תשב"י, משנת הזוהר א, עמ' שפז-שצ). 39-41. **חבר ותלמיד לאר"י:** המרח"ו היה תלמיד – חבר לאר"י הקדוש. תלמיד וחבר: 'חכם כמותו, אלא שלמד ממנו דבר אחד או יותר', על פי רש"י עירובין סג, ע"א. ראו עוד: בבא בתרא קנח, ע"ב. ד"ה: 'אמר ר' שמלאי...בן עזאי תלמיד חבר דרבי עקיבא הוה'. **אשר...קדוש:** בשמים הכריזו על תוארו של האר"י – 'קדוש'. (ארבעה אנשים נקראו 'קדוש' ואלו הם: ר' יהודה הנשיא – רבנו הקדוש, האר"י הקדוש, השל"ה הקדוש, ואור החיים הקדוש. כך שמעתי מהרה"ג ר' יוסף אברג'ל). ידן ידן יורה: שרשאי לדון בדיני איסור והיתר ובדיני ממונות, על פי סנהדרין ה, ע"א. ד"ה: 'אמר ליה רבי חייא לרבי בן אחי יורד לבבל יורה יורה, ידן ידן...'. 42. **שכינה עמו שרויה:** השכינה נמצאת תדיר עם האר"י, על דרך 'א"ר יוסי ברבי חנינא שראתה שכינה עמו, סוטה יב, ע"ב. 43-44. **זכותם...בעזרנו:** של האר"י והמרח"ו. 45. **יגיל וישמח לבנו:** על דרך 'שמח לבי ויגל...'. תה' טז, ט. 46. **עת...ואליה:** עת הגאולה, יום ביאת המשיח. ינון: שמו של משיח, על פי סנהדרין צח, ע"ב. ד"ה: 'דבי רבי ינאי אמרי ינון שמו, שנאמר: יהי שמו לעולם לפני השמש ינון שמו'. **ואליה:** שמו של משיח, על פי מלאכי ג, כג. והשוו: 'ינון ואליה אני שולח', על פי 'עת שערי רצון', ר' יהודה בן שמואל אבן עבאס. (ראו: חזן, השירה העברית, עמ' 164-168). 47. **קדוש...שמים:** כינויים לקב"ה. **נוטה שמים:** על פי יש' נא, יג; תה' קד, ב. 48. **מבדיל...למים:** כינוי לקב"ה שהבדיל בין מים עליונים למים תחתונים, על פי בר' א, ו. 49. **תבנה ירושלים:** על פי ברכת המזון. 50. **תתברך לעלמי עלמיא:** תהא מבורך לעולמי עולמים, על דרך 'יהא שמיה רבה מבורך לעלם ולעלמי עלמיא', נוסח הקדיש.

קיצורים וביבליוגרפיה

בן נאים, מלכי רבנן	י' בן נאים, מלכי רבנן, ירושלים תרצ"א. דוידזון, אוצר דוידזון י', אוצר השירה והפיוט , כרכים א-ד, ניו-יורק תרנ"ד - תרצ"ג.
בן שבת, יגל יעקב	י' בן שבת, יגל יעקב, ליוורנו תרמ"א.
בן שבת, רוח יעקב	הנ"ל, תהילה לדוד, מהדורה מדעית, בצירוף מובאות הערות וביאורים מאת א', חזן וד.א. אלבאז. לוד תשנ"ט.
חזן, תהילה לדוד	הנ"ל, 'שבחי צדיקים בשירה ובפיוט של יהודי צפון אפריקה', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי ב (תשמ"ב), עמ' 80 - 93.
חזן, שבחי	מ' חלמיש, 'היצירה הקבלית במרוקו', פעמים 15 (תש"ס), עמ' 29 - 46.
חלמיש, היצירה הקבלית	הנ"ל, 'המקובלים במרוקו', ממזרח וממערב ב (תש"ס), עמ' 205-235.
חלמיש, מבוא	הנ"ל, מבוא לקבלה, ירושלים תשנ"א.
חלמיש, המקובלים	הנ"ל, 'דברים על מעמד הקבלה וסוגי יצירתה במרוקו', בתוך: מחקרי משגב ירושלים בספרויות עם ישראל, חזן א' (עורך), ירושלים תשמ"ז, עמ' 99 - 142.
תשבאי, משנת הזוהר	י' תשבאי, משנת הזוהר, א - ב, ירושלים תשכ"א.

יוסי בן שבת - דוקטורנט במחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר אילן. מוסמך מטעם אוניברסיטת בר אילן, עבודת המוסמך שלו בהנחיית פרופ' אפרים חזן, עוסקת בפיוטי ר' יעקב בן שבת, בעל קובץ הפיוטים 'יגל יעקב'. בוגר המחלקות לספרות וחינוך ובעל תעודת הוראה בספרות. yossi_bs10@walla.co.il

